

Socijalna misel

Reakcija in demokracija

L. IV. LJUBLJANA - GORICA ŠT. 1.

1925

„SOCIALNA MISEL“ izhaja vsak mesec. — Uredniki so: **Franc Terseglav, Andrej Gosar, Engelbert Besednjak.** — **Upravištv**o se nahaja v Ljubljani, **Jugoslovanska tiskarna, kolportajni oddelek, Poljanski nasip št. 2.** — **Za Italijo je poverjeništv**o v Gorici, **Via Carducci št. 2.** — **Cena:** Celoletno 40 Din, za Italijo 22 lir, ostalo inozemstvo 50 Din. **Odgovorni urednik je Andrej Gosar v Ljubljani.**

Tisk Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani.

Dot v prepad (Nemesis) — Ideja in nasilje (Catholicus) — Značaj oligarhije v Jugoslaviji (Fran Radešček) — Italijanska ljudska stranka v boju za demokracijo (Engelbert Besednjak) — Borba med reakcijo in demokracijo med francoskimi katoličani (Janko Kralj) — Knjige in revije

J. Neškudla, Ljubljana

Sv. Petra c. 25. Brzozavke: Neškudla, Ljubljana.

Tvornica cerkvenih paramentov, zastav in oprave.

Izdeluje oblačila za službe božje, mašne plašče, dalmatike, pluviale, cerkvene in društvene zastave, cerkveno perilo, kelihe, ciborije, monštrance, oltarske svečnike, svetiljke, lestence, kipe, jaslice, križeva pota, božje grobove itd. — ter se priporoča prečastiti duhovščini za nakup vseh v to stroko spadajočih predmetov. — Stara mašna oblačila se umetno in strokovnjaško popravljajo. — Cerkveno orodje se snažno pozlačuje in posrebruje. — Solidnost tvrdke jamčijo brezštevila zahvalna pisma in stodesetletni obstoj tvrdke. — Ceniki, proračuni in načrti se pošiljajo brezplačno.

Nemesis:

Poř v prepad.

Sila brez pravice je nasilje.

O. Zupančič: Veronika Deseniška.

Teško je bilo vsakemu iskrenemu Jugoslovanu, ko je v minulem poletju opazoval nepremišljeno politiko g. Stepana Radića, a naravnost zgrozil se je, ko sta prevzela vlado gg. Pašić in Pribičević, kajti vsak je instinktivno čutil, da stopa s takim hrepenenjem pričakovana in s tolikimi žrtvami priborjena država na usodna pota. Skoraj šest let smo radi nesrečne hrvatske abstinence živeli nenormalno politično življenje, ki ni samo onemogočilo naše državne konsolidacije, temveč razoralo in deloma upropastilo celo to, kar so prinesli posamezni deli nove države dobrega in zdravega s seboj. Hrvatje so končno uvideli, da čaka njihovo politično taktiko ista usoda, kakršno je doživela svoječasná češka abstenenca v Avstriji, ker so organizatorično še prešibki, da bi jo mogli podčrtati tako, kakor so podčrtali svoječasnó Madžari svojo. Očividno so želeli že sami likvidirati svojo izgrešeno taktiko in v Davidovićevi vladi združene stranke so se naravnost žrtvovale, da v interesu države omogočijo Hrvatom časten umik. In umik Hrvatov se je vršil na vsej črti, čeprav ga je tu in tam motila nebrzdana impulzivnost hrvatskega tribuna. Vsi smo pričakovali, da se bližamo končnemu sporazumu Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki edini more zajamčiti existenco te države, ker so dosedanje politične metode za vedno onemogočile pristanek Slovencev in Hrvatov na dosedanji politični sistem.

Toda naši belgrajski »tory-i«, ki radi primitivne politične vzgoje srbskega ljudstva dejansko še predstavljajo znaten del srbskega naroda, so hoteli za vsako ceno obdržati svoj gospodujoči položaj, ki pomenja praktično politično in gospodarsko eksploatacijo Slovencev in Hrvatov. K temu jo je vzpodbudil konservativni val, ki je zapljuskal po nekaterih zapadnih državah, zlasti pa še reakcionarna diktatura, ki se trenutno, a z največjimi nasilstvi, še vzdržuje v Italiji, na Španskem, v Bolgariji in v Rumuniji. Tako je izsilila padec toliko obetajoče Davidovićeve vlade, ki so jo lahkomiselno nadomestili s Pašić-Pribičevićevo, čeprav je stala za tema politikoma komaj dobra tretjina parlamenta.

Oba vodivna moža te vlade sta bila že po svojem dosedanjem delovanju tako znana, da ni prav nihče dvomil, za kaj gre, da se namreč, če treba, tudi z metodami italijanskega fašizma vzdrži politična in gospodarska nadoblast belgrajske veleburžuazije. V to svrhu je bil razpuščen parlament in razpisane nove volitve. Ker je že takoj od prvega početka kazalo, da bo doživela politična smer obeh vladajočih politikov pri vo-

litvah polom, sta začela segati po vseh mogočih sredstvih, da potvorita ljudsko voljo in si priborita večino prihodnjega parlamenta. Razvila sta se upravni teror in korupcija, kakršnih doslej še nismo poznali. Toda tudi ta sredstva niso obetala zadostnega uspeha, zato sta posegla od strasti zaslepljena predstavitelja kratkovidne belgrajske koterije po poslednjih, a zato tem opasnejših in dvoreznejših sredstvih, da sta namreč hotela kratkoma preprečiti dobri četrtini državljanov izvrševanje volivne pravice. Izjemni »zakon o zaščiti države«, sklenjen in naperjen izrečno proti komunistični stranki je bil za božič raztegnjen tudi na HRSS, ki danes nedvomno zastopa ves hrvatski narod in po svoji miselnosti, vsaj glede strankinega organizma kot takega, kakor tudi po svojem praktičnem delovanju nima s komunizmom nič skupnega, marveč mu je celó načeloma nasprotna. S tem lahkomišelnim aktom je bila otvorjena brezobzirna gonja proti najmočnejši opozicionalni stranki, ki jo je vsa država upravičeno razumela kot akt, s katerim hočeta gg. Pašić in Pribičević zlomiti in ukloniti odpor celokupnega hrvatskega naroda proti podjarmljevalnim tendencam belgrajske nacionalistične in imperialistične buržuazije. Ječe so se začele polniti, uprizarjajo se veleizdajniški procesi na podlagi več ali manj sumljivih dokumentov, ustavljajo se opozicionalni listi, upravni aparat se je začel izpreminjati v izvršilni organ političnih strank in vsi znaki kažejo, da niti avtoriteta in neodvisnost sodstva nista več zajamčeni; kajti za nadvlado boreči se režim si ne poskuša pomagati samo s pomanjkljivostmi diletantsko sestavljenih zakonov, temveč skuša iti celo preko njih. Napočila je doba prave revolucije od zgoraj in v ljudstvu se maje vera v pravno varnost, kar pomenja, kakor nam kažejo nešteti zgledi v zgodovini, vedno krizo države, ki jo more preboleti le v posebno ugodnih okoliščinah. Prišli smo končno do tega, da tik pred volitvami še ne vemo, bo li mogoče Hrvatom in njihovim somišljenikom oddati svoje glasove za pravilno vložene in od edinega kompetentnega činitelja potrjene kandidatne liste ali ne.

Da je v takem revolucionarnem stanju nevhvaležno začrtavati kakršnekoli prognoze, je jasno. Strasti ne poznajo zakonov, ker delujejo elementarno, toda končni rezultat je nedvomen. S sirovo silo je mogoče dosežati nekaj časa celo marsikaj neverjetnega in tudi gg. Pašić in Pribičević si moreta končno »priboriti« večino prihodnje skupščine, če izrabita vsa iz politične zgodovine že predobro znana sredstva. Toda s takimi parlamenti se po svetovni vojni ne da vladati niti v drugače zasidranih državah nego je naša. Naši vlastodržci, ki se očitno učijo na zgledu Italije, bi morali pomisliti, da ima diktatura tam opraviti s skrajno neizobraženimi masami. Te so že stoletja po svoji popolni gospodarski odvisnosti od latifundistov in provincialnih veličin, ki vladajo popolno absolutistično, vajene na metode brezobzirnega izrabljanja oblasti. Sploh pa so Italijani po centralizmu tako silno poenoličeni, da jih je lahko obvladati, dočim je naša država večnarodna, silno diferencirana in v kulturnem oziru na-

ravnost prerezana po ostri mejni črti med zapadno in vzhodno sfero. Kdor bi hotel tu biti diktator, bi pač moral biti ali velik genij ali pa čudodelec. Celokupni narodi so vse drugačni faktorji nego posamezni sloji ali stanovi in da se danes borita dva naroda v svoji celoti proti podjarmljevalnim tendencam oblastnikov, ki veljajo za predstavitelje tretjega, je menda nedvomno. Tu je mogoče, kakor sem povdarjal že doslej, le dvoje: ali se iskreno sporazumemo na podlagi popolne politične, kulturne ter gospodarske svobode in enakopravnosti vseh treh kompaciscentov, ali se pa bližamo katastrofi. Temelj države, sestavljene iz zgodovinsko, narodno, politično, kulturno, gospodarsko, versko, geografično in klimatično tako različno razvitih in oblikovanih delov, more biti danes izključno le najširši demokratizem in tega definira že ameriška proklamacija neodvisnosti iz l. 1776. kot sistem vladanja v sporazumu z vlada n i m i. Sila pa ni sporazum in tega tudi ne nadomesti nobeno orožje, nobena izsiljena ustava in noben potvorjen parlament.

Catholicus:

Ideja in nasilje.

Spričo nerazveseljivih dogodkov, ki v zadnjem času označujejo naše javno življenje, mi je nehote stopil pred oči dogodek, ki se je vršil pred blizu 2000 leti v Jeruzalemu. Posvetovali so se tedaj poglavar templja, veliki duhovni in vse starešine Izraelovih otrok, kako bi s silo zatrli Jezusov nauk in pripravili do molka apostole, ki so ga oznanjevali. Dvignil se je tedaj Gamaliel, učenik postave, rekoč: »Odstopite od teh ljudi in pustite jih. Zakaj če je od ljudi ta naklep ali to delo, se bo razdrlo, če je pa od Boga, ga ne boste mogli razdreti.« Skozi 300 let niso judovstvo in z njim ves rimski imperij ter z njim združene sile upoštevali te resnice in so se borile s silo proti ideji Jezusovi, toda povestnica nam priča, da je ideja zmagala nad nasiljem. Zmagal je tisti, ki je rekel: »Blagor krotkim, ker oni bodo zemljo posedli«, zmagal je tisti, ki je celó priznanje k veri, zaradi katere je šel v smrt, prepustil svobodni volji slehernega: »Kdor veruje in bo krščen, bo zveličan, kdor pa ne veruje, bo pogubljen«, kjer očitno predpostavlja možnost nevere.

Prav isto vidimo pri pojavu demokratične ideje v 18. veku. Kljub vsemu pritisku z nasprotne strani je šla zmagovito svojo pot in je danes splošno priznana. Zmagala je ideja nad nasiljem. Podobno lahko rečemo že sedaj tudi o preuredbi današnjega družabnega reda v socialnem smislu. Kljub temu, da je tej preuredbi pot vse prej kakor z rožicami posuta, vendar si zmagoslavno dela pot po svetu. Ideja zmaguje in bo zmagala nad nasiljem.

In če vprašamo, zakaj se tako godi, tedaj najdemo odgovor v človeški naravi sami. Nasilje stopi v konflikt z naravnim pravdom in zato nujno mora podleči. Po naravnem pravu ima namreč člo-

v ek, brez ozira na pozitivne postave in zakone, pravico do svobode in do varnosti svoje osebe in življenja. Seveda ne more biti ta svoboda neomejena. Ljudje so po naravi družabna bitja in brez nekih omejitev je urejeno sožitje onemogočeno. Vsakdo ima že po naravnem pravu pravico do popolne in proste samoodločbe, tako da nihče nima pravice ovirati ga v njegovem dejanju in nehanju. Če bi človek ne imel te pravice, bi vsakdo lahko poljubno drugim dajal postave, človek bi bil suženj vseh in vsak red bi bil nemogoč. Kdor si torej lasti pravico drugim zapovedovati, mora to prej dokazati. Tega dokaza pa ne more povzeti iz lastne človeške narave, ker so glede te vsi enaki, pokazati mora marveč konkretno dejstvo, ki ga k temu opravičuje. Vsak človek ima torej popolno prostost gibanja, v kolikor mu iste ne omejuje predstojnik, ki ima od zgoraj dano oblast, v smislu pravične postave in v kolikor človek ne žali pravice bližnjega. To oblast je priznaval Jezus Kristus, rekoč Pilatu: »Ne imel bi nobene oblasti do mene, ko bi ti ne bilo od zgoraj dano.« To oblast je priznaval tudi veliki apostol narodov Pavel rekoč: »Vsak človek bodi višji oblasti podložen; ni namreč oblasti od drugod, kakor od Boga, katere pa so, so od Boga postavljene.« Vsak človek ima torej po naravnem pravu svobodo gibanja, t. j. svobodno si lahko izbere kraj bivanja, prosto si sme izbrati poklic, pravico ima do združevanja v društvih itd. Prostost ima celo z ozirom na greh, ne kakor da bi imel pravico grešiti, ampak na podlagi svobode, po kateri ima pravico se svobodno udejstvovati. Bog bo sicer od vsakega človeka zahteval račun o rabi, oziroma zlorabi svobode in isto lahko stori v gotovih mejah tudi postavna oblast. Toda nikakor nima vsak zasebnik pravice, druge soditi zaradi njih grehov in jih s silo ovirati, razen če gre za posebno težke in splošnosti škodljive zločine. Prav isto velja o svobodi vesti, seveda ne v tem smislu, kakor nedosledno trde moderni svobodomiselniki, ki pod izrazom svobode vesti razumejo to, da je človek povsem neodvisen od Boga in se mu zanj ni treba nič brigati. Saj je vest sodba razuma, ki nam pove, kaj smo dolžni storiti in opustiti in torej vsaj posredno izhaja od Boga. Seve, če se kdo hoče odpovedati tudi razumu in njegovi sodbi, mu ne moremo braniti. K veri pa nihče nikočar ne more siliti; vera je namreč dejanje volje, ki je svobodna.

Iz tega pojmovanja svobode naravno sledi pravica do osebne varnosti in življenja človeka. Saj je brez tega človeku udejstvovanje svobode otežkočeno, če ne naravnost nemogoče. Zato ne more biti poljubno vsakemu prepuščeno, če ima voljo spoštovati življenje drugih ali ne; vsakdo ima namreč pravico, da mu nihče ne sme proti pametni lastni volji vzeti življenja ali mu drugače škodovati na zdravju in nedotakljivosti udov. Človek ima sicer pravico rabiti svoje življenje in svoje ude, in tej pravici se v gotovih okoliščinah lahko odpove, toda lastninsko pravico ima Bog. Edina omejitev pravice do lastne osebne varnosti in življenja ter iz nje izviraajoče dolžnosti čuvati to pri drugih, nastopi tedaj,

če se mora umakniti višjemu pravu, kakor se to zgodi n. pr., če javna oblast kaznuje hudodelca ali v pravičnem silobranu.

Iz pravice do svobode, do osebne varnosti in življenja nujno sledi njena lastnost, da smemo to pravico tudi braniti. Ako si mislimo človeka, ki je izven državne oblasti, je naravno, da ima pravo do brambor sam. V urejeni državi pa te pravice ne sme, izvzemši silobrana, vsak sam izvrševati, ampak le nositelji javne oblasti, drugače bi namreč zavlada splošno pravica močnejšega. V urejeni državi pomeni to anarhijo. Dokler obstoja možnost zateči se k javni oblasti, nima noben zasebnik pravice rabiiti silo proti drugim ljudem.

Edino izjemo tvori silobran, po katerem ima vsakdo tudi v urejeni državi pravico tudi s silo braniti svoje življenje in svoje telo v slučaju dejanskega krivičnega napada. Napad mora biti dejanski, to je sedanjí; strah pred bodočim napadom nikogar ne opravičuje do silobrana. Napadeni sme dalje uporabiti le toliko sile, kolikor je potrebno za to, da napad odbije. Izključen mora biti tudi vsak namen maščevanja; silobran je le v toliko dovoljen, v kolikor se zahteva, da se napad odbije.

Maščevanje namreč lahko razločujemo dvojne vrste: zasebno in javno, ki je v navadnem življenju imenujemo kazen. Zasebno maščevanje je vedno nedovoljeno, kajti ljubezen mora obsegati vse ljudi, tudi tiste, ki so nam storili kakšno krivico. Nedovoljeno je pa tudi maščevanje zasebnika, ki se ne vrši iz čustva maščevanja, ampak recimo vsled javne dobrobiti. Za to slednjo skrbeti je poklicana samo javna oblast, ne pa zasebnik, drugače bi prenehala vsaka javna pravna varnost.

Nastane še vprašanje, je-li dovoljeno kaznovanje zločinca vsaj zato, da se človek obvaruje bodočih napadov? Tu je treba razločevati. Če se zasači zločinec pri delu, tedaj se sme kaznovati na licu mesta. To bi ne bilo samo neškodljivo, ampak celo koristno za javno varnost. Seveda pa mora biti izključeno vsako telesno poškodovanje, ker bi se v razburjenosti lahko na tak način izvršilo telesno poškodovanje ali celo umor. Če je pa enkrat krivica že storjena in zločinec na varnem, tedaj je nedopustno, da bi ga napadeni na lastno pest kaznoval, da bi si zagotovil varnost v bodoče. To bi namreč bil vir kršenja prava in vseh mogočih neredov pod krinko zavarovanja pred bodočimi zločini. Nekaj več prostosti v tej točki bi morda imeli ljudje, dokler živijo še izven urejene države, kakor recimo naseljenci v pračozdih Amerike in drugod. Sicer bi pa tudi v takih slučajih potreba javne varnosti privedla do ustanovitve javne oblasti.

To bi bila v kratkem načela o nasilju in svobodi, kakor jih podajajo priznani etiki in moralisti.¹ Na podlagi teh načel si vsakdo lahko ustvari

¹ Prím. Viktor Cathrein S. J., *Moralphilosophie II*⁵, Freiburg im Breisgau 1911, p. 99—113; H. Noldin S. J., *Summa theol. moralis II*¹⁰, Oeniponte 1913, p. 356—363; Dominicus M. Prümmer O. Pr., *Manuale Theologiae moralis II*, Friburgi Brisgoviae 1915, p. 109—112; Augustinus Lehmkuhl, *Theologia moralis I*¹, Friburgi Brisgoviae 1887, p. 494—498; S. A. M. de Ligorio, *Theologia moralis I*, III, n. 380—392.

sodbo o raznih dogodkih zadnjega časa. Jasno razvidno je iz njih, da nasilje nikdar ni dovoljeno, in da je v interesu javne varnosti in človeške svobode obsodbe vredna vsaka teroristična organizacija, naj si bo že te ali one barve. Razumljivo je tudi, zakaj vsako nasilje vzbuja tak odpor, saj je to pregrešek proti človeškemu naravnemu pravu, ki se mu človek nikdar ne more odpovedati. Dejstvo je pa tudi, da si idealisti, naj si hočejo širiti to ali ono idejo, med ljudmi ne morejo izbrati slabšega sredstva za njeno propagando, kakor je ravno nasilje. Kdor namreč rabi nasilje za širjenje svoje ideje, s tem kaže, da ima sam tako malo zaupanja vanjo, da si ne upa mirnim potom dobiti pristašev. Vrhutega pa nasilje — ker nasprotuje človeškemu naravnemu pravu — že samo po sebi vzbuja v človeku upornost in tako spravi v slabo luč tudi najboljšo idejo. Posebej Slovenci, ki nas je že tako malo, moremo z uspehom tekmovali z drugimi številnejšimi narodi le s pomočjo ideje, in sicer ideje brez vsakega nasilja. Ako so drugi večji narodi morali na lastni koži spoznati, da nasilje ne rodi uspeha, ampak odpor, moremo tem manj upati kaj takega mi.

Prav to, kar velja o terorističnih organizacijah, velja tudi o vseh raznovrstnih omejitvah svobode, ki so v povojnem času postale navada v raznih državah. Glavne vrste omejitve svobode, ki jih imam tu pred očmi, so svoboda prepričanja, govora, tiska in združevanja. Naj se že vrše te omejitve potom groženj, hišnih preiskav ali kakorkoli, to na stvari sami ničesar ne spremeni. Vsak pritisk ponižuje človeško naravo, ki je po svojem bistvu svobodna. Morebiti si bo ta ali oni mislil, saj tudi Bog ne pusti človeku svobode in cerkev sama človeku najbolj omejuje svobodo. Pa vendar to ni res, akoravno se to na prvi pogled čudno zdi. Bog, ki je stvarnik človeka, kateremu se človek niti upirati ne more, če sam tega ne dopusti, se vendar ozira na človeško dostojanstvo in noče nikogar siliti, da to ali ono mora storiti ali opustiti. Lahko bi Bog človeka prisilil, da vanj veruje, da ga posluša in živi po njegovih zapovedih, saj ga ima vendar popolnoma v oblasti, vendar tega ne stori. Bog hoče, da mu ljudje služijo s v o b o d n o, da svobodno uklonijo svoj um pred božjimi resnicami, četudi jih ne morejo popolnoma doumeti. »Kdor veruje in bo krščen, bo zveličan, kdor pa ne veruje, bo pogubljen.« S temi besedami Kristus sam priznava možnost, da se bodo našli posamezniki, ki ne bodo verovali, priznava pa s tem tudi, da je človek s v o b o d e n. Isto priznanje človeške svobode vidimo na premnogih drugih krajih: »Kdor hoče za menoj priti...« »Če hočeš popoln biti...« itd. Jasno je iz tega razvidno, da Bog ne mara nikomur kratiti svobode, čeravno gre tu za najvažnejše, za večno zveličanje. Ako torej Bog ne mara kratiti človeške svobode, čeprav bi jo lahko in po vsej pravici, saj je naš stvarnik in gre za najvažnejšo zadevo človeka, moremo li potem reči, da ima človek to pravico? Odgovor na to je vsakomur jasen.

Edini razlog, na katerega bi se mogli opirati tisti, ki svobodo človeku omejujejo, bi bil, češ, da ga hočejo recimo vzgojiti v dobrega državljana.

To bi bil nekako razlog s pedagoškega stališča. Kar je za otroka šiba, to je po njihovih načelih za človeka omejitev svobode ali recimo nasilje. Toda tudi ta razlog ne drži. Če že velja ta šiba kot pomožno vzgojno sredstvo za otroka, — kar pa po mnenju najboljših in najbolj znanih pedagogov ni — moramo reči, da je šiba celo za otroka prej kvarna kot koristna. Akoravno morda pod pritiskom šibe uboga, vendar je znano dejstvo, da otroci, vzgojeni s šibo, niso najboljše vzgojeni. Še manj pa velja šiba — nasilje — kot vzgojno sredstvo za odrasle. Če že v otroku zbudí prepogosta raba šibe prej trmo kot dobro voljo do poslušnosti, se zgodi to pri odraslem človeku, ne samo navadno, ampak vedno. Zgodovina je tudi v tem oziru najboljša učiteljica življenja. Vsako nasilje je zbudilo reakcijo in čim hujša je bila omejitev svobode, tem hujši odpor in reakcija je temu sledila. Resničen ostane stari izrek: Ideje preoblikujejo vekom lice, in k temu lahko pristavimo še: Nasilje pa upropašča tudi najboljše ideje.

Fran Radešček:

Značaj oligarhije v Jugoslaviji.

S katerekoli strani gledamo naš državni problem, končno pridemo vedno do istega rezultata, da je glavna ovira povoljni ureditvi države, ki naj bi odgovarjala potrebam in volji večine, belgrajska oligarhija. Ta oligarhija ni trenuten pojav in otrok menjajočih se razmer, marveč velesrbski del dediščine, ki jo je prinesla bivša kraljevina Srbija za doto v našo državo. Ta oligarhija je produkt določene in zaključene belgrajske družbe, ki v svojem jedru ni srbska, marveč cincarska. Ta izraz ni jemati v sramotilnem zmislu, marveč kot edino primeren pojem za označenje one čisto posebne belgrajske kaste, ki je nastala po krvnem križanju belgrajskih nesrbskih življev med seboj, in ki je zato v svojem bistvu nesrbska, neslovanska, anacionalna: kadar ji je kazalo, se je krivila pred Avstrijo, če pa je bil pričakovati večji dobiček, se je nagnila k Rusiji — danes n. pr. stoji v službi zapadnih kapitalističnih držav kot glava protiruskega bloka na Balkanu.

Ta anacionalna družba mešancev je torej nositeljica belgrajske oligarhije, s civilizacijo le slabo obližnjena, brez globoke kulture srca in duševne plemenitosti, prepleskana s francoskim racionalizmom in frama-sonstvom, pravzaprav pa zgolj brutalna, skrajno sebična in nesocialna in vseskozi korumpirana.

Njej je država delniško podjetje, v katerem državljanstvo znači podaništvo v zmislu tlačanstva, državljanska večina pa je »stoka, kojoj treba vezati roke, ako se buni.«¹ V svoji kapitalistični miselnosti in brez socialnega čuta smatra ta družba odnos države do sebe približno tako kakor se smatra odnos delavcev do upravnega sveta kakšnega vele-

¹ Ta izrek se pripisuje Pašiću.

podjetja ali pa, še točneje rečeno, odnos črncev do posestnika plantaže. Vse teženje cincarske oligarhije gre za kodifikacijo takega ustroja države, da pridejo po upravnem svetu do toplih mest in kuponov zastopniki plutokracije, generaliteta, državni »liferanti« in višje državno uradništvo, čisto na kraju pa so »narodni velikaši« in izvoljeni zastopniki »stoke«. To vse so delničarji »države« kot eksploatacijskega podjetja, vse drugo je predmet eksploatacije. Družba razpolaga s službami in imetjem v državi po nekakem svojevrstnem fevdalnem sistemu. Fevd je plačilo za določene usluge; odtod potem — korupcija. Zato pa izvenbelgrajska »gosposka« vrši vlogo kolesarja, ki krivi hrbet pred belgrajskimi mogočniki, navzdol pa pritiska »stoko«. Zaradi tega je razumljivo, da je v interesu obstoja te oligarhije, da se od uprave države izključi večina državljanov, in da mora ta oligarhija nujno biti skrajno centralistična, ker more manjšina večino obvladati samo na ta način; če ne gre drugače, pa s sirovim nasiljem.

Kako pa je ta oligarhija nastala?

Družabnost kot političen faktor.

V Srbiji je družabnost od nekdanj razvita do najvišje mere. Ta družabnost se še dandanes očituje v pre mnogih rodbinskih prilikah za sestanke prijateljev v rodbinskem krogu. Patriarhalnost teh razmer je šla tako daleč, da je n. pr. v Črni gori bil knjaz prisiljen prepovedati ponekod obhajati »slavo« (krstno ime) v preveč svečani obliki. Prišli so namreč sosedje v kršnih ubožnih vaseh k svojemu »kumu« na »slavo« in mu vse pojedli, nato k drugemu in tretjemu in tako naprej, dokler niso očistili vsega užitnega v vasi. Dandanes, seveda, se »slave« ne vrše več v taki obliki.

Hajdukovanje in bojni pohodi so to družabnost še posebno gojili. Na teh gredah je iskati tudi narodnim pesnitvam vzpodbuje in rasti. Saj je pestro družabno življenje, zlasti v divje - romantičnem hajdukovanju, nudilo največ prilike za ohranitev duha skupnosti, ki je dvigal posameznike izrednih zmožnosti nad suženjsko udano okolico. Zlasti pa je starost uživala vedno ugled in spoštovanje, kar je še danes v veljavi kot ostanek izza časov rodbinskih zadruž.

Okoli ognja na prostem, v »mehani« (gostilni) ali pri ognjišču svojega harambaše ali starešine, s podvitimi nogami sedeč, ob kavi in tobaku, so se reševale vse zadeve javne in osebne. Starina pa se je samo upoštevala, da je končno vendarle obveljala beseda najveljavnejšega med njimi.

Revolucionarno leto 1848. je zateklo celó na dvoru tako idilično življenje. Tudi tu se je sekalo meso s sabljami in trgalo brez vilic. Jag-njetino je vrtil in pekel na ražnju celó sam knjaz na ognjišču sredi prestolne dvorane. Tako so se mogli obdržati zares pestri in pomembni narodni običaji.

Belgrad je te običaje tem laže čuval, ker se srbstvo ni udeleževalo vedno plahutajočega javnega življenja. Vse je bilo prepuščeno knjazu in njegovim ljudem. Prebivalstvo je bilo po večini turško, grško in židovsko. Čaršija³ je bila v rokah bogatih Grkov, Turkov in Židov. Srbski jezik, tedaj mešanica raznojezičnih izrazov, ni imel mnogo veljave v čaršiji. Šele krvavi dogodki leta 1862., ki so izzvali, da je na posredovanje Evrope morala turška posadka leta 1867. zapustiti Belgrad, so začeli menjati mestu zunanjo barvo. Da je do teh dogodkov prišlo, pa je uprav zasluža razvitega čuta družabnosti, ki se je složna uprla nasilju bogatih in prevzetnih posameznikov.

Tako so bili Turki prisiljeni k izseljevanju. Njim so, sicer v manjši meri, sledili Grki in Židje. Turške džamije so začele samevati, življenje v čaršiji pa je pojemale, dokler so napete razmere rdečile belgrajski tlak.

Pravoslavje je narodnost, na nesrečo srbstva, popolnoma absorbiralo. Zato ni narodnost v zgodovini srbskega naroda, zlasti ne po grškem duhovništvu, nikdar imela globljega pomena. Tako je bilo Grkom in Romuncm kot kristjanom lahko prilagoditi se novim razmeram. Ostanek Turkov se je pokristjanil ali pa se krvno pomešal s cigani, ki so bili sredniki med strogo ločenimi Srbi in Turki.

Ti anacionalni, nesrbski življi so si, poleg premoženja, obdržali tudi svoje socialno stališče in s tem tudi odločilno besedo v javnem življenju. To razmerje se je sčasoma utrdilo na očitno škodo srbstva, ki se mu je dovolilo samo to, da je obesilo firmo v cirilici na cincarski Belgrad.

Čaršija je zopet vzcvetela, dokler je ni valovitost civilizacije potisnila v zakulisje, kjer se nadaljuje, da tajno vzdržuje moč cincarstva nad srbstvom.

Kaj je torej cincarstvo? Cincarstvo je zmes nesrbskih, anacionalnih življev (Turkov, Grkov, Romunov, Židov, Kucovlahov in Arnavtov), ki so se, kot družba zase, ohranili po svojem bogastvu in vplivu. Ker jih je srbska čisto duhovna družabnost izločevala s socialnega ali verskega stališča, so se ji zajeli sčasoma v meso, da so se njenim običajem prilagodili, svojo družbo pa strogo zaključili, zlasti ko so se povzpeli do izdatne, celó diktatorske politične moči. Ta pod imenom »cincarska porodica« znana družba ima v poslabšani obliki vse lastnosti oderuških židovskih tipov, ki jim ni ničesar sveto kot lastni žep.

Tako je rušenje mnogoštevilnih minaretov sicer spremenilo zunanost, ni pa spremenilo notranjosti in gospodarja Belgrada.

Razvoj strankarstva.

Tradicija, kakor povsod, je tudi v cincarski porodici zajamčila potcem dedno pravo na namišljene privilegije in pravice. V tej porodici je močnejša osebnost razvila svoj upliv celo z nekakim nimbusom božanstva ob primernem žvenketu z jeklom in zlatom. Bizantinska miselnost

³ Trgovski del turških mest; v ožjem zmislu trg, tržišče, ki je odločevalo tudi v političnem življenju.

hierarhije je vzknila na maloazijskih planjavah. V tej miselnosti se je razvilo »velikaštvo«, po zgledu ruskih ali romunskih bojarjev, ki so bili neomejeni gospodarji življenja in smrti svojih slepo udanih podložnikov, ki bi jih mogel pregledati z vrha prve krtine. Odločeval je dobro nabasan pas s cekini in z nabitimi pištolami. Za takim »velikašem« se je vlekla ponižna in vdana raja. Kdor se je drznil ugovarjati, ni tega nikdar več poskusil...

Tak način boja proti neljubim opozicijam se je ohranil do današnjih časov. V zgodovini Srbije niso reševali na ta način samo osebnih in političnih vprašanj, ampak tudi dinastična. Zato se načelne stranke po svetovnih nazorih tamkaj niso mogle uveljaviti. Kaj pomagajo kulturni argumenti, če jih pa nihče ne upošteva in ne posluša?!

* Osnovno potezo primitivnega strankarstva nudi še danes srbska vas, kjer najuglednejši med njimi popolnoma obvladuje vse prebivalstvo. K temu prihaja ob volitvah občinski pisar ali celo načelnik in mu dá navodila za »volitve«. »Bič in zob« je glavni argument za prepričevanje. Zato v Srbiji zmaguje ob volitvah navadno tisti, ki ima moč in denar. V neki vasi ob Kolubari so izvolili za predsednika občine nekako pred balkansko vojno moža iz opozicije; drugi dan so ga našli mrtvega. Nato so izvolili radikala in bil je — mir...

Ker je torej osebnost v ospredju vsega strankarskega življenja, je tudi pestrost in število strank zelo živo. Kdorkoli začuti količkaj moči in upliva, se skuša osamosvojiti in začeti »na svojo roko«. K temu pa je potreben denar, ki ga je dobiti le ob državnem koritu, ali pa izven države.³ Ustanovi se potem »banka« ter se začne lov po vaseh. Morebiti ni kraja v Evropi, kjer bi oderuštvo tako cvetelo kot v Srbiji. K temu nudi največ priložnosti navidezno socialno varstvo malega kmeta. Ker kmet ne sme podpisati menice in se ne zadolžiti na posestvo do določenega minima imetja, prodaja svoje pridelke tudi za več let naprej ter tako postane popolnoma odvisen od »zelenaških« (oderuških) bank. Te »banke« so politične ekspoziture, ker bi sicer opozicija težko mogla priti do mandata. Tako to, česar ne ožme cincarska porodica, dovršijo politični oderuhi. Ker je pa zadružništvo pod okriljem države in »kmetov s Terazije« (glavni trg v Belgradu), ni misliti na izboljšanje kmetijstva v Srbiji. To izboljšanje bi pomenilo smrt cincarstva in konec oderuštva.

Take razmere so kot nalašč za bohotno rast plevela. Načelnosti in programatičnosti ni, smer pa daje voditelj strankine politike, ki jo istoveti s taktiko, najkoristnejšo za njega samega. To tudi ovira doumevanje

³ Kako se pride do gmotnih sredstev, dokazuje n. pr. »opančarska afera«, ko so državni »liferanti« oddajali vojski na stotisoče papirnatih opank, ali pa »afera Popovičeva«, ki je vojski oddal na stotine vagonov moke, pomešane s peskom, ali pa bivšega železniškega ministra dr. Velizarja Jankovića »afera z oljem«. Slednji je n. pr. — tako se pripoveduje — kot dijak sekal drva, da se je preživljal, se potem izšolal na državne stroške, a je danes kot cincar in Pašičev človek mož, ki premore kakih 40 milijono³ dinarjev. To so torej nagibi, ki jih cincarstvo skriva za velesrbsko idejo, da ne izpusti državnih vajat iz rok.

novejših in sploh človečanskih pridobitev ustavnosti, demokratizma, socializma itd. v krogih, ki jih zaključuje osebnost, nasprotujoča tem kulturnim pridobitvam.

Kolikor se strankarstvo izraža v evropsstvu podobni obliki med Srbi, ga vidimo samo v Belgradu, ki pa tudi na zunaj kaže makijavelistično-bizantinsko pobarvano cincarstvo. Celo socialistična ali komunistična stranka se ne uveljavlja toliko s svojimi načeli, kolikor z vidikov, ki često nimajo s socializmom ali komunizmom nobene zveze. Delovanje njihovih voditeljev ne vzbuja nobenega zaupanja, ker ljudi, kakršni so Cicvarić, Lapčević in slični, sta dali ti dve stranki že toliko na službo Pašiću, da se je treba pri vsaki njuni protivladni akciji vprašati, če ni morda — naročena.

Večina belgrajskega časopisja ima vir in vtok svoje moči v cincarstvu. Pred vojno so bile »Radničke novine« v veliki denarni krizi, a Pašić jih ni pustil pasti; podprl jih je s 15.000 dinarji, češ, da ne sme prenehati list levega krila njegove opozicije.

Mladina se krepko otresa teh razmer in upati je, da bo novo pokolenje v Belgradu razčistilo tudi to obzorje. Treba bi bilo le še nekaj idealnih kulturnih delavcev, ki bi krepko zasadili načelno borbeni lemež v neizorano ledino ter s konkurence nezmožnim srbskim časopisjem zasejali krščanskega in narodnega duha, ki bi prisilil, da cincarstvo končno pokaže svoje brezverske in brezacionalne roge. S tem bi stopil v ospredje odkrit boj za načela in ne za — korita.

Prosveta in cerkev v službi oligarhije.

Kakor vse fizične, tako je cincarstvo tudi vse moralne moči javnosti in države podredilo svojim namenom. Pri nas velja geslo »s prosveto k svobodi«, v Srbiji pa narobe: »s svobodo k prosveti«. Torej, kolikor svobode, toliko prosvete; zato ni čudo, če je v Srbiji obojega tako malo. Neki profesor mi je resno trdil, da samo svoboden človek more biti izobražen, a zavisen človek sme biti samo toliko izobražen, kolikor ne bi to škodovalo zavisnosti, ki se ob izobrazbi pretvarja v »anarhijo«. Kot sinonim anarhije pa velja Srbu avtonomija. Zato se povprečni Srbi strašno boje avtonomije, ker to po njihovem pomenja razpadanje telesa v vedno manjše, ker avtonomne drobce, ki končno nimajo nobene moči, ker jih ne vodi več in ne drži skupaj — gosudar.

Zato se torej prosveta ne sme javljati kot namen sam na sebi ali sredstvo za višje cilje človeštva, ampak le kot adneks gosposdujočega človeka, da še bolj zavlada nad svojim okolišem.

Ne bom sicer razpravljajal o tem, koliko je bil n. pr. g. dr. Zupanič kot antropolog upravičen k svoji trditvi, ki jo je baje napisal v prvem desetletju pred vojno v goriški »Vedi«, da Srbi namreč niso zmožni višje evropske kulture, — dejstvo pa je, da jim nikdo ne kaže poti k tej kulturi. Dositej Obradović, kot prvi minister prosvete v Srbiji Črnega Jurija, je morebiti edini, ki je s prosveto med srbskim ljudstvom iskal politične

svobode zaradi zedinjenja s Hrvati, Slovenci in Bolgari. To idejo je zajel tudi Vuk Karadžić, da je na pobudo Kopitarjevo zbiral srbsko narodno blago, ki je navdušilo takratno kulturno Evropo po Goetheju, Grimmu itd. Toda Karadžić je zastrupil to idejo z imperialističnim tolmačenjem ognjil v srbskem grbu za štiri S, kar naj bi pomenjalo štiri srbska plemena (Srb, Bolgar, Hrvat, Slovenec). Cincarstvo samo pa se je za kulturo srbstva samó toliko brigalo, kolikor je bila koristna za porodico. Najraje bi bilo pač pustilo pasti tudi srbsko državno idejo samo, ko bi šlo.

Prosveta je tako postala monopol cincarstva popolnoma naravnim potom. Šolanje v Srbiji sredi prošlega stoletja ni bilo v navadi. Izobraženi tujci so zavzemali celo najvišja mesta v državni upravi (Šafařík n. pr. je bil minister). V tujino so mogli pošiljati svoje sinove na študije samo bogataši, zlasti Grki in Turki, pozneje cincarji. Ti ljudje so šele iz tujih šol prinesli tudi tujega duha za spoznavo srbstva po nesrbih. Zato v njih ni moglo biti ljubezni do svojega naroda, h kateremu so se javljali le iz teritorialne pripadnosti. To razmerje jim je dobrodošlo v vedno večjem zaslužnjevanju srbstva.

Kot pastorka je prosveta v Srbiji preživljala težke dni. Belgrajska univerza (prej samo visoka šola) je bila samo stroj za izdelavo uradniškega upravnega aparata. Zato tudi gimnazija ni imela prave globine. Tega se je cincarstvo zavedalo, ker je na državne stroške in na reverz pošiljalo letno 40 sebi naklonjenih dijakov na tuje šole, zlasti v Nemčijo. Izboljšanje domačih šol bi bilo utegnulo škodovati porodici, kar pa je bilo nujno potrebno za višje znanje v državni službi, je dala lahko tujina ter se je »material« mogel zbirati tudi po političnih nagibih, kar je za vladajočo porodico bilo glavno.

S prosveto je torej cincarstvo še bolj utrjevalo svojo moč in jo stopnjevalo z vso svojo finančno težo. Ali je potem čudno, če je skoraj vsa starejša srbska inteligenca pokvarjena in do kosti korumpirana, in da je ljudstvo v Srbiji tako strašno nepismeno?

Poreče kdo: kaj pa duhovščina? Naj bo posameznik še tako idealen, kaj premore, če je višje pastirstvo popolnoma vdinjano vladajoči porodici? Komaj za silo k bogoslužju podkovan župnik, s kopico otrok med raztresenimi bornimi kočami ubogih srbskih seljakov, ki so večinoma brez cerkve, a on sam brez knjige za nadaljnjo izobrazbo, tudi pri dobri volji ne more opraviti dosti. Pridig ni, društvenega življenja še manj, a k bogoslužju prihaja tako malo ljudi. K temu se pridružuje še praznoverje, ki je med Srbi strašno razvito, da pomenja nesrečo, voziti se s »popom«, stanovati ž njim pod eno streho, srečati ga zjutraj prvega itd. Tako ostaja, da je večina srbskega ljudstva navezana edino na znamenje križa, ki nadomešča vse molitve in cerkvene obrede, razen tistih obredov, ki se vrše na domu, pri krstu, poroki in ob pokopu.

Sicer pa je pravoslavna Cerkev in njena hierarhija zaslužnjena preko države kar cincarstvu. To pa povsem v duhu bizantinizma, ki je po razpadu rimskega cesarstva podvržel in podredil posvetnjaštvu

krščansko vero na vzvodu, kjer je odločevala samovoljna oligarhija sablje in žezla. Zato je tudi v srbski ustavi (iz leta 1901. člen 3.) ta upliv uzakonjen in je istočasno — ortodoksna vera priznana za »srbsko državno vero«. Tudi določba, da je »vsak zločin proti državi Cerkev prepovedan«, dokazuje dvoje: ovira se izstop iz Cerkve in nudi možnost samovoljnega vmešavanja posvetnih državnih oblasti v cerkvene zadeve. In kako vrši porodica svoj usodni upliv po državnih institucijah na pravoslavno Cerkev in njeno hierarhijo, dokazuje n. pr. volitev škofov. Ta volitev se vrši na sinodah, ki jim predseduje minister, ki ga vlada določi. Ta je lahko tudi framason. Sicer je pa framasonstvo glavni intelektualni naslon in edina moralna moč v evropskem svetu za vse oligarhično delovanje cincarstva.

Kako je tudi trgovstvo in industrija v Belgradu vezalo svoje interese z interesi porodice, dokazujejo razna imena srbskih »prosvetnih dobrotvorov«, po večini cincarjev. Značilno je, da so ti »dobrotvori« in mecenari darovali razmeroma velike vsote prosvetnim institucijam v bivši Avstro-Ogrski, kakor n. pr. novosadski »Srbski Matici«, zagrebškemu »Privredniku«, sarajevski »Prosveti«, dubrovniški »Srbski Zori« itd., dočim za prosvetne namene v Srbiji pri članih porodice ni bilo umevanja. Izvzemši »Srbsko književno zadruho«, ki je prišla do znatnega premoženja po volilih in zapuščinah, so težki bogataši, kakor Tekelije, Kolarac, Čupić, Stamenković, Miša Anastasijević, Jefta Pavlović, brata Krsmanovića, zapustili skoraj vse svoje imetje državi v — prosvetne svrhe. Tako je mogla porodica, ki je za protiusluže pomagala svojim članom in prijateljem z državnimi sredstvi do ogromnega premoženja, razpolagati že za živa s tem premoženjem celo izven države, po smrti pa je to imetje kot fevdalen predmet prešlo v državno upravo, ki jo smatra porodica za okvir svojega upliva in moči.

V tej zvezi so tudi vse ostale panoge socialnega življenja in udejstvovanja golo sredstvo v rokah porodice. Privatne iniciative v socialnem pogledu ni in kolikor jo je, je po intencijah in s podporo vlade. Ko so me svojčas naprosili za posredovanje, da pride čim več slovenskih služkinj v Belgrad, sem navel proti temu pomisleke, zlasti glede jamstva moralne zaščite. Predsednica Kola srbskih sestara je takoj izposlovala, da je policija pričakovala dekleta na kolodvoru in jih vodila po službah. Policija je v Srbiji res prava »Mädchen für alles«... Tako so tudi vse druge organizacije le pomožna moč belgrajske porodice. L. 1913. smo Slovenci v Belgradu ustanovili društvo »Triglav«, ki mu je bil dr. Županič predsednik. Med drugim je bil namen društva širiti poznanje Slovencev s predavanji po kmetih. Dr. Županiču se je v vladi namignilo, naj bi se Slovenci ne vmešavali v notranje srbske zadeve... Glavno socialno zavarovanje je državna služba. Na tisoče in tisoče jih živi od državne podpore pod tem ali onim naslovom. Celo ljubimke višjih uradnikov se vzdržujejo na ta način. Zaradi tega je razumljivo, kako težka je borba proti cincarstvu, ki toliko ljudi veže nase z gmotnimi interesi!

Belgrad in njegov politični pomen.

Vsak kulturni razvoj, čim globlje zajame v določeno ozemlje, vzbudi vse speče sile naroda, tako da krepko javno življenje zastruji po vseh delih narodovega organizma. Toda v Srbiji leži na kmetih gosta in zadušljiva megla kulturnega, socialnega in zlasti političnega suženjstva. Mala, umazana provincialna mesta so komaj dobra za policijski in upravni aparat. Redko učiteljstvo je bilo slabo plačano in tudi drugi izobraženejši sloji le bolj tišče v Belgradu.

To naravno teženje k prestolnici pa pospešuje tudi cincarstvo ter so vse deklamacije o nekaki samoupravi okrožij, kakor jih je samo na papirju zamišljala nekdanja radikalna stranka, samo humbug in pesek v oči. Tudi tradicija starešinstva je podpirala koncentracijo vsega javnega življenja v Belgradu. Voditelj državne politike je odločeval o javnih stvareh celo v najoddaljenejših vaseh, sicer se ni ničesar storilo. Okrožne skupščine so bile popolnoma odvisne od Belgrada.

Tako je Belgrad postal ne le prestolno, ampak izključno vodilno mesto, še več, naddržava v podrejeni drugovrstni državi. Belgrad je za Srbijo okno, prag in vrata Evrope, oko in uho, tip in okus; skratka, v njem se osredotočujejo vsi čuti, ki jih oživlja nevidna tajna sila — cincarstvo. Ko bi to kdaj moralo biti drugače, bi to pomenjalo degradacijo prestolnice in uničenje neštevilnih eksistenc, zlasti pustolovskih. Zato se mora vse brezpogojno podrediti suvereni volji in diktatu iz Belgrada. Avtonomija? Bože sačuvaj i nas hrani!

Tako je Belgrad izpeljal centralizacijo v sebi do neke virtuoze dovršenosti, ki vzbuja v neobveščenih krogih nehote mnenje, da je v tem mestu posebljena politična modrost prve vrste, ki bi mu zavidala zanjo marsikaka evropska prestolnica v svojem vladohlepju. Vsa ta modrost pa tiči v dejstvu, da je vse okoli nje potisnjeno zlepa ali zgrda na stopnjo izpod povprečnosti.

Notranjost Srbije se niti ob volitvah v svojem pomenu ni povzpela iznad formalnosti, razen v slučaju oboroženih akcij. Za tako akcijo, pa najsibo tudi proti Belgradu, pa ni tako težavno pridobiti srbsko vas. Kmet ima sicer nekako boječe spoštovanje pred »kaputom« (suknjo), toda noče zamuditi nobene prilike, da osovražene »škrica« osramoti. K temu sovraštvu ga zlasti podžiga uprav sirovo postopanje upravnih oblasti z ubogim kmetom, po katerem se večkrat opleta korobač. To je tudi pomoglo Pašiću, da je dvignil leta 1885. pod imenom »zaječarska buna« znano oboroženo vstajo proti Belgradu. Ta vstaja je bila glavni politični argument za ves razvoj radikalne stranke. V orožju vidi srbski kmet edino uspešno sredstvo za dosego političnega cilja, vodstvo politike pa prepušča — Pašiću.

Tudi zunanji vplivi, kolikor so zadevali notranjo politiko, so pomen Belgrada pospeševali na škodo pokrajine, ker jim je tako bolj kazalo. Zlasti je temu centralističnemu teženju k prestolnici mnogo pripomogel

avstro-ruski dvoboj za posest Balkana. Obrenovići so brezskrbno spali pod avstrijskim okriljem, da so le mogli ustrahovati Belgrad; rublji pa so tudi storili svoje v prid srbske prestolnice za politiko Srbije.

Tako si je Pašić ustvaril osnovno politično smer na tradicionalnih temeljih cincarske porodice in strogega centralizma, ki jo je mogoče uveljaviti le, ko potisne vsa pokrajinska mesta pod povprečnost Belgrada, da le-ta obdrži politično premoč nad Zagrebom, Ljubljano in Sarajevom. Zato je treba ta mesta gospodarsko obubožati, ker je lakota še najboljši krotilec preobjestnih življev. Kakor klošč se drži vrhojni poglavar cincarske porodice svoje koncepcije, ki je že prešla v kri in meso njegovega nasledstva.

Hujše nesreče za srbstvo in za idejo zedinjenja južnega slovanstva pač niso mogli zapustiti odhajajoči turški paše po srbskih vilajetih kot z miselnostjo, ki je vzgojila sedanje vlastodržce balkanskih držav.

Upajmo, da ne dolgo. V krepki odporni sili Hrvatov in Slovencev ter v njihovem še vedno po večini nepokvarjenem izobraženstvu leži bodočnost naše skupne srbsko-hrvatsko-slovenske domovine!

Engelbert Besednjak, poslanec rimskega parlamenta:

Italijanska ljudska stranka v boju za demokracijo.

Italijanska ljudska stranka je doživela v zadnjih dveh letih junaško dobo svoje kratke, a burne zgodovine. Ko jo je leta 1919. ustanavljal Luigi Sturzo, so bile razmere zanjo zelo ugodne. Komunistično valovje je pretresalo socialno in politično življenje Italije; vse je kazalo, da se bliža revolucija. Posedujočih slojev se je pollašal strah, podjetniki so se tresli za svoje tovarne, zemljiška gospoda je trepetala pred kmečkim proletariatom, ki je burno zahteval razlastitev zemljiških magnatov. Vladajoče liberalne stranke so bile vse zmedene in si niso znale pomagati v vrvežu razjarjenih množic, ki so stopale na plan in se pripravljale za naskok. Vladajoči liberalizem ni bil kos novemu položaju ne idejno, ne organizatorično, ne po pogumu svojih voditeljev. Liberalno meščanstvo, polstoletni gospodar Italije, je izgubilo glavo in v državi je vladal tedaj splošni vtis, da gre liberalizem svojemu razsulu nasproti.

V teh razmerah se je pojavila mlada stranka italijanskih katoličanov. Možje, ki so stali na čelu nove stranke, so razvili pred italijanskim ljudstvom obsežen program socialne obnove in ga oznanjevali neustrahno med kmetskimi in delavskimi množicami vse države. Zahtevali so razdelitev obsežnih veleposestev, ki naj preidejo v roke kmetskega ljudstva, zakaj zemlja mora biti last tistega, ki jo obdeluje. Ljudska stranka se je dotaknila s tem največjega problema italijanskega gospodarstva in našla odmev v milijonskih množicah kmetskega prebivalstva. Za indu-

strijsko delavstvo je zahtevala stranka soudeležbo pri upravi in dobičku podjetja ter zagovarjala načelo, da mora v proizvodnji imeti človeško delo prednost pred kapitalom. Delavstvu mora država priznati pravico, da soodločuje v vseh zadevah, ki se tičejo njegovih stanovskih interesov, in zato naj se izda zakon o delavski zbornici, v kateri je zastopano delavstvo vse države. Prav tako pritiče zastopstvo kmetom in obrtnikom in vsem produktivnim stanovom Italije. Šele tedaj bo imelo delovno ljudstvo odločilno besedo v državi, ko bo država priznala stanovskim zastopom javnopravni značaj in bodo vsi produktivni stanovi imeli svoje najvišje zastopstvo v gospodarskem parlamentu, ki naj stopi na mesto senata.

Italijanska ljudska stranka je zahtevala torej v svojem političnem programu odpravo senata. Napovedala je nadalje najostrejši boj centralizmu ter terjala popolno preosnovo države na podlagi občinske, deželne in pokrajinske avtonomije. Pobjjala je državni absolutizem na šolskem polju in se borila za svobodno šolo na vseh stopnjah pouka do vseučilišča. Ljudska stranka je predložila velike davčne reforme v smeri krščanskega socializma. Zahtevala je odpravo militarizma in zagovarjala v zunanji politiki sporazum med narodi. Zato je terjala mednarodno razsodišče, branila Zvezo narodov, zahtevala razorožitev, mednarodno socialno zakonodajo itd.

S tem naprednim in drznim programom je šla ljudska stranka v boj proti komunizmu. V tistih nevarnih in razburkanih časih je bila italijanska ljudska stranka edini resni nasprotnik socialne demokracije, stala je kot obramben zid pred valovi preteče revolucije. V njenih organizacijah so se zgrinjale predvsem kmetske množice, ki so pričakovale od stranke zemljo, pridružilo se je krščansko misleče delavstvo in mnogo srednjega sloja. To je bila in je še danes hrbtenica italijanske ljudske stranke. Toda istočasno je bežalo pod okrilje stranke mnogo ljudi, ki po svojem programu in mišljenju niso spadali vanjo. Iz strahu pred boljševizmom so šli med ljudovce različni agrarni mogočniki, plemenitaši, konservativci in nacionalisti, ki so bili sicer katoličani, a niso imeli razumevanja za socialne zahteve krščanskega svetovnega nazora. V viharni povojni dobi so sprejeli sicer napredni socialni in politični program ljudske stranke, toda njihovo srce ni bilo z njim zadovoljno. Italijanska ljudska stranka se jim je zdela po programu in nastopu preveč revolucionarna. Toda oni so kljub temu vstopili v stranko, ker jih je gnal vanjo oportunitizem. Nam nese — so si mislili — da gremo v ljudsko stranko, kajti edino ona nas more rešiti boljševizma. Ona je stranka krščanskih ljudi, je nasprotna vsakemu nasilju, hoče v državi red in zakonitost in bo nastopala bolj milo in pravično, ko pride do oblasti. Fevdalni veleposestniki so si mislili, da jim bo dala stranka vsaj odškodnino za odvzeto zemljo, dočim bi jih komunisti razlastili brez odškodnine in socializirali njih posestva. Slične upe so gojili industrialci in tako je obdala ljudsko stranko celo simpatija enega dela meščanstva.

V tem ozračju je ljudska stranka živela in se razvijala ter prišla do vodilne vloge v političnem življenju Italije.

* * *

Popolnoma nova doba pa je napočila po zmagi fašizma. Italijanski ljudovci so prišli ob svojo oblast in stopili iz vlade. Mussolini je postal neomejeni gospodar države in razširil diktaturo svoje stranke čez vse javno življenje Italije. Proglasil se je za katoličana in poudarjal, da mora biti katolicizem temelj vsega javnega in kulturnega življenja italijanskega naroda. V ljudsko šolo je uvedel zopet veronauk in na stenah šolskih sob je visel zopet križ. Mussolini je napovedal boj prostozidarstvu in se trudil na vse načine, da bi bil z Vatikanom v najboljših odnošajih.

Istočasno je pa vzdignil pest, da uniči politično organizacijo italijanskih katoličanov in začel trdovratno ter nasilno borbo proti ljudski stranki. Luigi Sturzo je smatral fašizem za kapitalistično reakcijo proti težnjam in zahtevam delovnega ljudstva in proglasil načelo, da ne sme ljudska stranka v nobenem slučaju podpirati Mussolinijeve vlade. Program fašizma je v ostrem nasprotju s političnimi, socialnimi in kulturnimi načeli ljudske stranke in zato je vsako sodelovanje z njim izključeno. Fašisti so zagovorniki najstrožjega državnega centralizma, ljudska stranka hoče avtonomijo, fašisti so nasprotniki demokracije in zagovorniki diktature, ljudska stranka je kot krščansko socialna stranka v svojem bistvu demokratična in se mora boriti proti vsakemu samodrštvu in absolutizmu v državnem življenju. Fašisti so vzeli delavcem organizacijsko svobodo, prepovedali so jim stavkanje in jih silijo v skupno organizacijo s podjetniki. Ker so podjetniki v skupni organizaciji močnejši, se vsi mezdni in stanovski spori rešujejo v korist kapitalistom in v škodo proletariata. Odkar je fašizem na krmilu, se je stanje delavstva silno poslabšalo, plače so se znižale, proletariat je izročen najgršemu kapitalističnemu izkoriščanju. Italijanska ljudska stranka ne more odobravati take politike, ker je v ostrem nasprotju s programom krščanskega socializma. Delavstvo mora imeti svobodo, da se razredno organizira in brani svoje interese tudi s stavkami, ako ne more priti drugače do pravice. Vsa davčna politika fašizma je izrazito kapitalistična, ker ščiti posedujoče sloje in vali težo davčnih bremen na reveže. Italijanska ljudska stranka mora tako politiko pobijati in zato ne sme podpirati fašizma. Luigi Sturzo in njegovi somišljeniki so bili prepričani, da bi bila največja nesreča za katolicizem in Cerkev, ako bi se združili s fašistovsko reakcijo, ki je v nasprotju s svobodo delovnega ljudstva. Fašizem je že po svojem duhu protikrščansko gibanje! Kako naj podpirajo katoličani stranko, ki se poslužuje v borbi proti svojim nasprotnikom požigov in nasilstev? Mussolini govori sicer s spoštovanjem o katolicizmu in je dal Cerkvi nekaj ugodnosti, toda to je politična taktika, ki nas ne sme prevariti. Fašizem se hoče poslužiti Cerkve, da bi ga podpirala v njegovi protiljudski nasilni politiki, Cerkev pa se ne sme dati nikdar izkoriščati v take namene, ker se to v zgodovini vselej hudo maščuje.

Ogromna večina italijanskih katoličanov je odobravalala stališče Sturza in se oklepala z vsem srcem ljudske stranke. Stranka ni bila sicer več v vladi, toda njena notranja moč je rastla tako, da je fašizem smatral ljudsko stranko za svojega najbolj resnega in nevarnega protivnika. Ko je koncem leta 1923. razpravljal rimski parlament o novem fašistovskem volilnem redu, je Sturzo sklenil, da se upre in pripravljaj svojo stranko na odločilno bitko. Po načrtu don Sturza bi bili morali poslanci ljudske stranke glasovati proti in Mussolini bi bil ostal v manjšini. To bi bil očiten poraz fašistovske vlade. V tem odločilnem trenutku so se začeli puntati vsi konservativni elementi v vrstah ljudske stranke. Bali so se očitega spora s fašizmom in zahtevali, naj ljudska stranka glasuje z vlado. Trdili so, da je fašizem katolicizmu koristen, ker podpira Cerkev in se bori proti prostožidarstvu. Od ustanovitve italijanske države še ni bilo v Rimu vlade, ki bi bila katoliški veri tako prijazna, kakor je fašistovska. Da je bila politika fašizma v nasprotju z demokratičnimi svoboščinami naroda, da je bila protivna delavstvu in nasprotna načelom krščanskega socializma, to ni prav nič vznemirjalo katoliških konservativcev, zakaj oni se itak niso strinjali z »revolucionarnim« programom lastne stranke. Ideje katoliških konservativcev so se razširile tudi v vatikanske kroge in tako se je moral Sturzo boriti na dveh frontah: proti reakcionarcem v svoji stranki in proti tihemu, a trdovratnemu odporu v vatikanskih krogih. Voditelj italijanske ljudske stranke se je zavedal, da vrši veliko zgodovinsko nalogo. Globoko je bil prepričan, da ne brani le interesov politične organizacije italijanskih katoličanov, ampak da se bori za bodočnost katoličanstva kot takega. Zato je ostal neomajen in nadaljeval neustraheno veliko bitko proti fašizmu. Vse je kazalo, da ostane Sturzo gospodar položaja in popelje kljub odporu reakcionarcev svojih 100 poslancev strnjeno v boj proti vladi. Poraz Mussolinijev je bil neizogiben. Tu je posegla vmes nevidna roka Vatikana, kateremu je Sturzo kot katoliški duhovnik še posebno podvržen. Tik pred odločilnim glasovanjem v zbornici je Luigi Sturzo odstopil kot glavni tajnik italijanske ljudske stranke, armada italijanskih katoličanov je zgubila sredi največje politične bitke svojega genialnega vojskovodjo. Fašistovski volilni red je bil sprejet, Mussolini je premagal svojega nasprotnika.

. . .

To je bil strašen udarec za italijansko ljudsko stranko. Njen največji mož, katerega so množice oboževale in se ga oklepale kakor odrešenika, je padel in se umaknil v ozadje. Luigi Sturzo je ostal sicer še v izvršilnem odboru stranke, toda vodstvo je odložil in se posvetil književnemu podjetju, ki priobčuje gospodarska, socialna in politična dela krščanskega socializma. Idejno poglobljanje stranke je postala njegova glavna naloga. Izdal je sam več knjig, kjer je obrazložil svoje nazore in kazal pot, ki vodi v bodočnost. Na praktično politiko je vplival samo še s svojim dnevnikom »Il Popolo«, kjer je priobčeval številne uvodne članke.

Disciplina, s katero se je Sturzo podvržal volji Vatikana, je bila občudovanja vredna. V njegovih razgovorih ni bilo opaziti najmanjše zagrenjenosti. Ostal je vever in miren in poln zaupanja v končno zmago svojih idej.

Za italijansko ljudsko stranko se je začela nova doba. Nasprotniki so mislili, da bo stranka začela propadati, češ da je zgubila svojega največjega organizatorja, ki je bil edini zmožen preprečiti razkol v stranki. Toda italijanska ljudska stranka je prestala sijajno svojo preizkušnjo. Izključila je iz svoje srede konservativne poslance, ki so glasovali za vlado in se osvobodila z enim sunkom vseh desničarjev, katerim je bil tuj socialni program stranke. Osvobodila se je ljudi, ki so bili po verskem prepričanju katoličani, sicer pa pristni gospodarski liberalci, nacionalisti, in deloma celo militaristi. Ker nimajo razkolniki nobene zaslonbe v ljudstvu, ni mogoče trditi, da se je stranka razbila na dvoje. Stranka je ostala močna, kakor je bila prej, izstopili so le možje, ki so ovirali njen demokratični in socialni razvoj. Vodstvo stranke je bilo tako globoko prepričano, da je na pravi poti, da se ni vdalo nobenemu zunanjemu pritisku. Nadaljevalo je boj proti fašizmu kljub temu, da je odpadlo od stranke več velikih dnevnikov, ki so bili last konservativcev. Konservativci so imeli v svojih rokah mogočen tisk, a ta ni prav nič zalegel, kajti zagovarjal je politiko fašizma, kateremu se je ljudstvo vedno odločneje upiralo.

Drugi velik udarec je prišel nad ljudsko stranko spomladi leta 1924., ko so se bližale volitve v rimski parlament. Konservativci niso prihajali sicer nič več v poštev, ker so bili trajno odžagani, toda težave so se bližale iz vatikanskih krogov. V Vatikanu niso posebno simpatizirali z borbo ljudske stranke in so prepovedali vsem duhovnikom, da se vtikajo v volivno borbo. Izšla je okrožnica na vse škofo, v kateri ni bilo le rečeno, da morajo duhovniki opustiti vsako politično agitacijo v cerkvi, kar je seveda z dušnopastirskega vidika zelo pravilno. Ne! Duhovnikom je bilo strogo zabranjeno, da se tudi izven cerkve, tudi kot svobodni državljani udeležujejo politične borbe. Pravica, ki gre po ustavi slehernemu državljanu Italije, je bila duhovnikom odvzeta in moralni so se sploh umakniti s političnega torišča. Italijanska ljudska stranka je šla v volivni boj brez najmanjšega sodelovanja duhovnikov. Vse breme agitacije in volivne organizacije je slonelo izključno na lajkih. Tudi v teh razmerah se je izkazala življenjska sila italijanske ljudske stranke. Stranka je dosegla v volivnem boju velikanske uspehe in postala v parlamentu najmočnejša opozicionalna stranka.

Po volitvah je postala radi Matteottijevega umora politična borba v Italiji silovito ostra in nevarna. Opozicija je začela odkrito napadati fašizem in obdolževati celo člane vlade, da so vpleteni v različne zločine. Glasilo ljudske stranke »Il Popolo« je v tem boju prednjačilo in zahtevalo glasno, naj vlada odstopi, da bo imela pravica prosto pot. Vlada je izdala odlok proti svobodi tiska, dala je prefektom oblast, da plenijo časnike

in jih po trikratnem opominu zatrejo. Razmere so postale vedno bolj napete in nevarne. Tedaj je izšla iz Vatikana nova okrožnica, ki prepoveduje vsem duhovnikom Italije, da sodelujejo pri političnih časopisih. Ako upoštevamo, da ima italijanska ljudska stranka v svojih vrstah mnogo časnikarjev-duhovnikov in da je posebno podeželsko časopisje v mnogih slučajih odvisno od sotrudništva duhovnikov, si lahko mislimo, kako trdo je zadela vatikanska odredba stranko. Zadela jo je zopet v dobi najbolj ljute in odločilne politične borbe. Vatikanska prepoved je udarila tudi Sturza, ki je bil marljiv in goreč sotrudnik »Il Popola«. Tudi tej odredbi Vatikana se je Luigi Sturzo spoštljivo podvrgel in odložil iz roke però. Umaknil se je še bolj v ozadje in se odrekel popolnoma politiki. Kakšna žrtev za moža, ki je rojen za politiko, ki je posvetil njej vse svoje sile in vse svoje življenje! Nekega dne se je čulo, da je Sturzo zapustil Italijo in se preselil na Angleško. Mož živi že več mesecev v Londonu in opazuje iz daljave politične boje svoje domovine. Ni mu dano, da bi se udeleževal velike borbe, h kateri ga vleče preteklost, njegov talent in njegovo srce!

Enako disciplino ko Sturzo na Angleškem drži italijanska ljudska stranka v domovini. V nobenem glasilu stranke ni izšel najmanjši protest proti ukrepom Vatikana. Ko so pred par meseci izšli v glasilih vatiških krogov članki proti politiki ljudske stranke, je bila polemika skrajno dostojna in polna spoštovanja do vodilnih krogov katoliške cerkve.

Vatikanska glasila so očitala ljudski stranki, da pripravlja pot socialistom, ki bodo po padcu fašizma zavladali v državi. Tudi papež Pij XI. je v nekem govoru rahlo namignil, da je taka politika ljudske stranke napačna. Voditelji italijanske ljudske stranke bi bili lahko odgovorili z zelo tehtnimi razlogi, a so to opustili iz velikega spoštovanja pred poglavarjem katoliške cerkve. Nasprotno! Nikdar niso glasila ljudske stranke kazala toliko vdanosti in gorečnosti za avtoriteto poglavarja katoliške cerkve, ko v tistih težkih dneh. Toda bili so obenem trdno prepričani, da je politično naziranje Vatikana v danem zgodovinskem trenutku zgrešeno in so kot svobodni državljani nadaljevali pot, katero jim je narekovala njihova vest. Politična presoja posameznih zgodovinskih dob je svobodna in te svobode se italijanski katoličani, organizirani v ljudski stranki, poslužujejo.

* * *

Boj proti fašizmu se v Italiji nadaljuje in italijanska ljudska stranka je prepričana, da se bori za najvišje interese Cerkve, ko ne odneha od svojega stališča. Kdor ima priliko govoriti z vodilnimi možmi italijanske ljudske stranke, ta vidi brž, kako visoko pojmujejo težko nalogo, ki so jo vzeli nase. Prepričani so, da so si že danes stekli velike zasluge za krščansko kulturo Italije s tem, da so odločno odklonili vsako zvezo s fašistovsko reakcijo. Ko bi bili italijanski katoličani podpirali protiljudsko politiko fašizma in zvezali svojo usodo na vladajoči režim, bi se

dvignile prej ali slej množice proti ljudski stranki, proti Cerkvi in krščanstvu ter pogazile njegov vpliv v italijanskem javnem življenju. Nad italijanske katoličane bi bila prišla doba preganjanja, zakaj Cerkev bi se bila odtujila ljudstvu, ki je v demokratični dobi gospodar in vladar držav. Ne v naklonjenosti posameznih močotcev, temveč v ljubezni ljudskih množic naj išče Cerkev svojo moč, svojo svobodo in bodočnost.

Janko Kralj:

Borba med reakcijo in demokracijo med francoskimi katoličani.

V Franciji se je po desetletnem presledku vnovič vžgal boj za svobodo Cerkve. Katoličane je našla ta ura bolj pripravljene in vplivnejše kot so bili za časa Combeja: v 20. veku je vzcvetela na francoskih tleh veda, ki je šla čez truplo pozitivizma v odločno spiritualistično smer, vzcvetela je umetnost, ki to smer razvija in z intuitivnimi sredstvi lepote nadaljuje tam, kjer neha razumska sfera, na katero se znanstvo omejuje. Dobršen del vodilnega razumništva se je izoblikoval v katoliškem življenjskem slogu. Pa tudi v nižjih plasteh francoske družbe je še dokaj živega duha krščanstva, je požrtvovalnosti in ljubezni do vesoljnega krščanskega občestva. Še v povojnih letih, ko se je zavest o vesoljni solidarnosti in soodgovornosti vseh narodov okrepila pri vseh katoliških narodih in je misijonska misel na novo zaživela, vzdržuje Francija skoraj tretjino katoliških postojank v misijonskem svetu. Vse to dokazuje, da je v francoskem ljudstvu katoliških živih sil še dovolj.¹ Toda en sam pogled na to deželo, kjer zopet naraščajo valovi protikrščanskih struj, nam izpriča, da moči katoliške Francije v javnem političnem življenju niso prišle do polne in prave veljave. Prvi vzrok je pač ta: francosko javno življenje ne pozna velikih strank, ki bi naslanjale svoj program na socialna načela krščanstva. Katoličani, v kolikor nastopajo v javnem življenju, so razcepljeni, razdeljeni so po raznih skupinah nacionalistov, naprednjakov, rojalistov in po drugih strankah desnice. Na levi stoji pod vodstvom Marc Sagniera četica krščanskih demokratov. Ta večina katoličanov v pisani družbi socialnih reakcionarjev in nacionalistov, — tam osamljena skupina, ki je usmerjena vesoljstveno, nadnarodno, za mednarodno in socialno demokracijo.

Da so postojanke katoličanov v javnem življenju Francije tako redke in šibke — vzroki za to so zelo globoki in daljni. V fevdalnem kraljestvu Burbonov se je politična vodilna plast čudno vrastla v cerkveno vodilno

¹ Na drugi strani nam je g. prof. dr. Merz, ki je v Parizu študiral, pripovedoval, da tretjina pariškega prebivalstva ni niti krščena, in to pretežno delavski sloji, med katerimi mora duhovščina oznanjati krščanstvo na podoben način, kakor so ga apostolski učenci v poganskem Rimu. — Opomba urednika.

plast. Časovni interesi francoske hierarhije so se močno krili z interesi zemljiške gospode in vladajočih. Kdor se je dotaknil fevdalne monarhije, je po misli vodilnih katoličanov istočasno napadel tudi interese Cerkve. Ta pretesna zveza med cerkvenimi knezi in kraljestvom, ta pojav, da so časovni interesi dinastije, plemstva, cerkvenega premoženja preraščali Cerkev, je prinesel katoliški cerkvi Francije silno škode. Preidimo na tem mestu vse razdejanje, ki je nastalo v življenju katoliške Francije vsled revolucij in ustavimo se le na enem pojavu: v valovanju političnega življenja Francije ugotovimo, da je bila masa zavednih katoličanov skozi vso dobo od revolucije 1789 do današnjih dni vedno na strani socialne in politične reakcije, da je stalno podpirala nacionalistično in konservativno usmerjene stranke. Ko so bila demokratična gibanja na višini, so bile katoliške mase v nižini, v opoziciji; če je prišla reakcija, monarhistični absolutizem ali republikanski imperializem na vrh, so stale ob njem podporne sile katoličanov. To je tragična dedščina katoličanov v Franciji.

* * *

Sredi 19. stoletja sta dva velika katoličana skušala prelomiti ta razvoj: grof *Montalembert* in pater *Lacordaire*. Medtem ko so do njunega nastopa francoski katoličani po večini trdili, da bo mogoče obnoviti versko in cerkveno življenje le v obnovljeni monarhiji, je *Montalembert* postavil načelo: »Vi hočete položiti bodočnost katoličanov v naročje samodržca, — mi pa jo hočemo položiti v zavest širokih ljudskih množic.« *Montalembert* je razvil načelo krščanske demokracije, započel je novo ljudsko gibanje in je imel precej uspehov. Že se je zdelo, da bodo katoliške mase krenile z mrtvega tira in spoznale, da morajo stremeti za tem, da pridejo kdaj na vodstvo države. Pa je prišlo meščansko cesarstvo: vnovič so katoličani podlegli skušnjavi in se vrgli na stran absolutizma. Krščanska demokracija je osamela, *Montalembert* in *Lacordaire* sta osamela. A v tej osamljenosti sta bila borbo, polno epične veličine: še enkrat je zgodovina katoliško Francijo kruto podučila, da ne sme vezati Cerkve z reakcijo.

Ko se je na prestol Francije povzpел Napoleon III., je večina katoličanov zapustila krščansko demokracijo in je prešla v tabor absolutizma, slaveč v meščanskem cesarju »oživljenega Karla Velikega«, »desnico božjo«, »orodje v rokah Previdnosti«. Na čelo katoliških množic je stopil *Veillot*, ki je vodil javno mnenje katoličanov z dnevnikom »*L'Univers*«. Kako čudna ironija zgodovine! *Veillot*, sin zidarja, je načeloval politični reakciji, *Montalembert*, dedni grof francoske krone in kraljevi zlahtnik, je nosil zastavo demokracije. V najtemnejših časih je stala ob njem skupina, ki jo je nabral iz francoske akademije in pridružili so se mu tudi borbeni duhovi katoliške demokratične struje, *Foisset*, *Cochin*, škof *Dupanloup*.

Boj krščanske demokracije je započel, ko je cesarski režim uvedel s plebiscitom zakrinkano diktaturo. Učinek je bil ta: tiskovna svoboda

uničena, delavske strokovne in podporne organizacije razrušene, sodnije pod pritiskom upravnih oblastij, v molku je naraščala korupcija. V tem času je Montalembert pisal prijatelju Cramerju: »Sklenil sem, da ne zlomim orožja, ki ga mlado katoliško gibanje z uspehom uporablja v Belgiji, na Holandskem, v Nemčiji in v Pijemontu. Nočem prevzeti odgovornosti za to, da bi nasprotniki Cerkve mogli trditi, da katoličani kličejo po svobodi le, ko so slabotni, tajno pa namerjajo uničiti svobodo, ko bodo močni.« Montalembert je, ko je stalo samodržstvo na višku moči, poslal v svet spis: »Katoliški interesi v XIX. stoletju.« V tem delu je razjasnil in določil načela o krščanski državi, načela, ki jih je Leon XIII. v bistvu potrdil in poglobljena privzel v okrožnico »Immortale Dei«. Osnovni glas te borbene poslanice velja katoliški Franciji še danes: »Dvigam odločen protest proti onim, ki hočejo pod versko pretvezo žrtvovati svobodo nasilju.«

V cesarski zbornici, »v tem kraljestvu, kjer biva 200 lutk«, je Montalembert zrastel do zgodovinske višine. »Mi krščanski demokratje smo v opoziciji proti diktaturi, v opoziciji, ki je ustavna, da, toda je opozicija. Prepričani smo, da samodržstvo pači značaje, ponižuje duhove, skruni vesti... Smo nasprotniki režima, ki daje vso moč nad 36 milijonov ljudi enemu človeku. Prisegel sem, da bom zvest postavam, ne pa zlorabi oblasti; prisegel sem, da ne bom koval zarot in pripravljaj vstaj, toda nisem prisegel, da bom podpiral in odobral vse zločine, ki se godijo... Menil sem, da je tudi pod cesarstvom opozicija dovoljena; zakaj vlade, ki so že tako daleč, da ne trpe opozicije, so že blizu smrti...« (Govor dne 6. septembra 1862.) In proti desnici, kjer je sedela močna skupina katoliških poslancev, je s proroškim duhom zaklical: »Vi boste tepeni z biči, ki jih sami blagoslavljate! In ko se boste zvižali pod pestjo gospodarja, kateremu ste se vdali, boste zaman vzdihovali. Posmehovali se bodo mukam katoliške vesti. In ne boste imeli pravice ne do sočutja, ne do pomoči...«

Katoliški reakcionarji pa se niso dali premakniti. V glasilu »L'Univers« je Veillot branil vse ukrepe absolutizma in jih opravičeval, češ, da je francoska cerkev v cesarstvu prišla do moči, duhovščina do socialnega ugleda in gospodarskega zboljšanja. Leta 1855., ko je vlada hotela uničiti opozicionalno časopisje in je izdala tiskovni zakon, po katerem je vlada smela ustaviti časopis, ko ga je trikrat zaplenila, — takrat je Veillot zapisal: »Mi imamo pravico vsak dan pisati in govoriti, odrekamo pa to pravico drugim, ker ne nudijo tako trdnih jamstev kot mi. Novi zakon o tisku je privzet iz zakonodaje katoliške cerkve: trikratni opomin in suspenzija.« Pet let pozneje je ta »cerkveni zakon« zadel samega Veillota, ko je v svojem listu izrazil pridržke glede cesarske politike napram papeževi državi: po opominu je vlada list zatrla.

Z globoko zgodovinsko intuicijo je Montalembert videl, kako kali pod skorjo absolutizma nova setev. Že l. 1854. je pisal slavnemu zgodovinarju Giuseppe Cantù: »Katoliški prerod je danes težko ogrožen po tej

fanatični in servilni šoli, ki se skuša istovetiti z absolutizmom. Orjaški odpor se pripravlja. Možje, ki so podlo servilni glede svetnega režima in nesramni zatiralci v duhovnem svetu, se trudijo, da utemeljijo skupnost med katolicizmom in despotizmom. Toda zatirane množice bodo bežale iz Cerkve! Tri leta pred padcem cesarstva M. že sliši podzemeljsko grmenje revolucije in piše (l. 1868.): »Pozor! Petnajstletno medvladje nad našimi najbistvenejšimi svoboščinami je pripravilo revolucijo, v primeri s katero se bodo upori l. 1820. in 1848. zdeli pretepi dečakov. Tisoč znamenj, svetlejših od dneva, dokazuje, da bo bodoča revolucija šla v boj z geslom nevere. Zator politične svobode je povzročil, da se je razcvetel v nekih delih francoske družbe senzualizem in materializem ter nevera v tako bohotni obliki, da nam niti 18. vek za to ne nudi primera.«

Na zatonu življenja je M. z grenkim čustvom zrl vihar, ki je prišel nad Francijo in katoličane. Padec cesarstva je pričal in potrdil, kako pravilna so bila načela Montalemberta. Mlada republika je zvezala idejo svobode in socialnega napredka z bojem proti Cerkvi, — tako kot je Veillot bil zvezal idejo absolutizma s svobodo Cerkve.

Ali so se francoski katoličani iz te neusmiljene zgodovinske lekcije kaj naučili? Zdi se, da le malo. V poniževalni dirki tekmujejo s strankami desnice v zakrknjenem ozkem nacionalizmu, da bi dokazali, da nič ne zaostajajo za svobodomiselno reakcijo v domovinski ljubezni. Večina francoskih katoličanov drži danes nacionalizem in socialno reakcijo, tako kot je za časa Napoleona III. držala »tron in oltar«. Tako se nadejajo izprositi od svobodomiselnega meščanstva ugodnosti za Cerkev in ji skušajo zajamčiti svobodo z volilnim sporazumom. Za to eno zelo dvomljivo ugodnost, da je bila Poincaréjeva vlada iz golega oportunitizma nekoliko bolj strpna proti Cerkvi, so katoličani žrtvovali pravico do idejnega prvorojenstva, pravico, da bi sami poprijeli za krmilo javnega življenja in vlili v telo države novega duha. Tako pa večina francoskih katoličanov podpira zmoto nacionalizma, nosi del odgovornosti za mednarodni zločin imperializma, — čaka, da bo svobodomiselna reakcija položila katoliški Franciji versko svobodo v naročje.

Večina katoličanov stoji torej na konservativni nacionalistični desnici. In stranke leve? Prepojene so z nagonso mržnjo proti vsakemu verstvu in proti katolicizmu posebej, to je res. Toda ali ni tudi katoliška javnost soodgovorna za ta pojav, ali ni ona, stoletna podpora vseh socialnih in političnih reakcij, doprinesla, da se je v miselnosti mnogih ljudi in skupin, ki težijo iz sedanjega socialnega stanja ven, v pravičnejšo družbo, ustalil nazor, da je Cerkev mogočna zaščitnica socialnih preprav in vedna ovira socialnega napredka? Ko francoski katoličani tožijo, da so skoraj vse socialno in vesoljstveno usmerjene politične skupine Francije sovražne Cerkvi in da širokim množicam zapirajo gore

protiverskih predsodkov razgled na resnično Cerkev, — morajo katoličani pač priznati, da so tudi sami kupičili to gorovje zmot, ko so se družili s posedujočimi proti množicam delovnega ljudstva.

Stranke levice so odločno nasprotne, da bi država priznala v Cerkvi avtonomen javnopraven organizem. Tudi stremijo za popolnim razsvetljenjem družabnega življenja, družine, šole... Na drugi strani pa nastopajo z idejami, ki jih mora vsak katoličan odobravati. Radikalna levica cznanja vesoljstveno idejo, je za strpnost, sporazum in sodelovanje med narodi, je načeloma za razorožitev in za svetovni mir. Mirovne okrožnice Benedikta XV. je radikalna levica sprejela in odobraval v polnem obsegu in jih je uporabljala kot dokazne listine proti nacionalističnim katoličanom, ki so skušali z izumetničenim tolmačenjem najti v njih obsodbo Nemčije. Na strani radikalne levice stoje skupine kulturnih tvorcev za duhovno enoto sveta, ki pobijajo z istim udarcem nacionalizem — in z njim združeno katoliško javnost. Tako se v radikalni levici družijo zmot z resnico, pusti in ošabni racionalizem 18. stoletja z vesoljstvenimi idejami bodočnosti.

In to je tragični paradoks francoske katoliške javnosti v sedanjosti: čim bolj naraščajo struje narodnega maščevanja, militarizma, kapitalizma — tem ugodnejši se zde pogoji za svobodo Cerkve. In čim se okrepi gibanje za socialno in politično demokracijo, čim pridejo na krmilo skupine, ki hočejo ustvariti novo Evropo miru in obnove, — že grozi nevarnost, da Cerkev izgubi na svobodi.

Vendar je to stanje naravno in poučno: priča je, da je Cerkev vedno trpela, ko je katoliška javnost vezala njene interese na reakcijo. In dokazuje nam, da svoboda Cerkve ni dar, ampak more biti le sad, ki zraste iz dela katoličanov samih.

Pregled.

Knjige in revije

WENDEL H.: DER MARXISMUS UND DIE SÜDSLAVENFRAGE.

Sonderdruck aus Heft 2 der Monatsschrift »Die Gesellschaft«.

Ne vem, če je dobiti ta velezanimivi separatni odtis tudi v knjigotržtvu, vsekakor bi bil pa umesten, kajti v njem nam pisatelj podrobno analizira stališče, ki sta ga zavzemala utemeljitelja moderne socializma Marx in Engels glede jugoslovanskega vprašanja ter to čudno stališče tudi spretno razloži.

Po pravici so že pogosto očitani tema dvema velikima duhovoma, da za narodnostno vprašanje bivše Avstro-Ogrske nista imela prav nobenega smisla. Dočim je Engels slovanstvo vsaj nekoliko poznal

(nameraval je napisati celo primerjajočo slovnico slovanskih jezikov), pa ni imel Marx o njem niti pojma, radi česar je tudi njegovo stališče do slovanstva in zlasti še do jugoslovanskega vprašanja vprav — absurdno. Napačno bi bilo v tem Marxovem in Engelsovem stališču iskati kake vsenemske nacionalistične ali celo šovinistične tendence, kajti oba sta bila tudi sovražnika tega, pač pa ju je zapeljalo do takega pojmovanja njih strastno sovraštvo do caristične Rusije, v kateri sta gledala do svoje smrti najtrdnjšo oporo evropske reakcije in oni faktor, ki je onemogočeval veliko evropsko socialno revolucijo, o kateri sta sanjala do svoje smrti. Evropska socialna revolucija je bila začetek in konec njih dela in hotenja in kar je onemogočevalo, oziroma vsaj oviralo to, temu je bilo posvečeno tudi vse njihovo nasprotstvo.

Rusija je strla revolucijo l. 1848. in ker so se vsi Slovani, razen Poljakov, v svojem prvem romantičnem nacionalnem prebujanju ozrli takoj na belega carja kot na nekakega svojega zaščitnika, sta prenesla Marx in Engels svoje nasprotstvo do caristične Rusije takoj tudi na ostale Slovane (razen na Poljake), kajti kdor je v kakršnikoli obliki podpiral Rusijo, je bil zanju sovražnik revolucije. V svojem popolnem nerazumevanju nacionalnega vprašanja tudi nista imela nobenega smisla za dotedanje nacionalno brezpravje malih slovanskih narodov, temveč sta videla v tedanjem narodnostnem gibanju le vpliv — ruske propagande in ruskega rublja. V »Neue Rheinische Zeitung«, ki jih je tedaj Marx urejeval sta zato ta dva Heglovca proslavljala revolucionarne Madjare kot »zadnje junake revolucije l. 1848.« in z njimi grozila Slovanom, češ, da se bodo kmalu maščevali nad »slovanskimi barbari« ter jim obetala, da bo proletariat »vse te male bikoglave narodiče uničil z njihovim imenom vreden«. Marx in Engels sta taksirala narode le po tem, ali so za revolucijo v njih smislu ali ne in ker so »Kroaten, Panduren, Tschechen, Sereschanern und ähnliches Lumpengesindel« sodelovali pri uničenju madjarske revolucije ter se v boju proti vsenemškimi aspiracijam naivno opirali na Rusijo, sta naravnost zagovarjala in branila turški jarem nad balkansko slovansko rajo, češ da so pritožbe turških kristjanov, kakor se je pozneje izrazil Liebknecht »po devetindevetdesetih odstotkih le ruske laži, od ostalega odstotka pa devetindevetdeset odstotkov ruski fabrikat«.

Za časa orientske krize in krimske vojne sta v svojih rednih dopisih v »New-York Tribune« vsaj nekoliko ublažila in revidirala svoje absurdno naziranje glede malih slovanskih in balkanskih narodov. Dočim sta prištevala še l. 1848. k Jugoslovanom Čehe ter 3 milijone Slovencev — »namreč Korošcev in Hrvatov« — in Srbe, včevši »raztresene Bolgare«, kar vse kaže njih absolutno nepoznanje razmer in vprašanja, o katerem sta pisarila, sta si pridobila med tem iz tadj nastajajoče literature nekaj najprimitivnejših pojmov o Balkanu in balkanskem problemu, vendar si glede rešitve turškega, oziroma balkanskega vprašanja še vedno nista bila na jasnem. V osvobojeni Srbiji sta instinktivno zagledala nekak zarodek svobode balkanskih Slovanov, ki so ječali še pod Turki, ki so bili Marxu sedaj že »eine ganz verkommene Nation«. Vso to »izpreobrnitev« l. 1853. je pa pripisati v prvi vrsti Engeltu, kajti ko je pisal Marx sam l. 1855. o panslavizmu v »Neue Oder-Zeitung«, je gledalo iz njegovih vrst zopet docela isto nerazumevanje in nepoznanje kakor l. 1848., saj je pisal n. pr. o Arnavtih in Albancih kot dveh čisto različnih narodih. Tudi za časa rusko-turške vojne in bosenskega upora so bile Marxove

simpatije zopet na strani »vrlih Turkov« in Engels je pisal: »Wären die Balkanslawen usw. noch so interessant, sobald ihr Befreiungsdrang mit den Interessen des Proletariats kollidiert, können sie m.r. gestohlen bleiben... Handlanger des Zarentums sind und bleiben sie und in die Politik gehören poetische Sympatien nicht hinein. Und wenn aus dem Aufstand dieser Burschen ein Weltkrieg zu entbrennen droht, der uns unsere ganze revolutionäre Situation verdirbt, so müssen sie und ihr Recht auf Viehraub dem Interesse des europäischen Proletariats ohne Gnaden geopfert werden...«

Če že ta dva največja in najgloblja duhova modernega socializma nista kazala prav nobenega smisla za upravičene nacionalne in socialne težnje balkanskih Slovanov ter jih smatrala radi nepoznanja predmeta za nasprotujoče proletarskim interesom in socialni revoluciji, seveda tudi od njihovih učencev in naslednikov ne moremo pričakovati prijaznejšega stališča in boljšega razumevanja. Posebno plitke absurdnosti, zgodovinske neresnice in banalno zasmehovanje obupnega boja Jugoslovanov je sejal med nemški socialistični proletariat l. 1877. in 1878. W. Liebknecht in tudi Bebloví nemški socialni demokraciji so bili Jugoslovani vedno le »priganjači carizma«, zato ni čudno, če je tudi marksistična Nemčija gledala na Jugoslovane in njih osvobodilne boje l. 1912. zgolj kot na nesramne kalilce miru in celo Jean Jaures je stal skoraj v isti vrsti s Pierrem Lottijem.

Vendar ni to, Jugoslovanom odločno sovražno naziranje, ki je prevladovalo v nemških marksističnih vrstah, ostajalo vedno brez ugovorov. Na banalno Liebknechtovo brošuro »Zur orientalischen Frage oder soll Europa kosakisch werden?« je takoj in jako ostro odgovoril berlinski socialist Löwy z brošuro »Zur orientalischen Frage oder soll die sozialistische Arbeiterpartei türkisch werden?« V osemdesetih letih se je pravilno seznanil v svojem švicarskem preganstvu potom jugoslovanskih dijakov z balkanskim problemom E. Bernstein in čim bolj so pisali jugos. socialisti tudi v nemške časnike in časopise, tem bolj so prodirali tudi med nemške sodruge novi, pravilnejši nazori (Roza Luxemburg, Fr. Mehring. Največ so pa pripomogli vsaj delni preorientaciji nemških marksistov njihovi avstrijski sodruzi, ki so bili nehoti prisiljeni poučevati problem pri virih. Zlasti veliko sta storila v tem pogledu Renner in O. Bauer. Svetovna vojna je spravila jugoslovansko vprašanje zopet v sredo evropskih razgovorov in čeprav so tedaj tudi mnogi socialisti (n. pr. H. Cunow) kričali z ostalimi vsenemškimi hujskači proti Jugoslovanom, so pa vstali to pot tudi že najresnejši možje za nasprotno, n. pr. sam Kautsky (brošura »Serbien und Belgien in der Geschichte«) in H. Wendlu je bila za-

plenjena brošura »Makedonien und der Friede«. Po vojni se je pa izmed nemških marksistov najresnejše pečal s tem vprašanjem zopet O. Bauer.

Tako H. Wendel, ki v svoji preveliki skromnosti sebe skoro niti ne omeni ne, čeprav je danes notorično, da on ni le najtemeljitejši poznavalec in zagovornik Jugoslovanov med nemškimi marksisti, temveč med Nemci sploh, kajti celo malokateri Jugoslovan tako suvereno obvladuje vso obširno snov o tem prečem evropskem problemu. Upamo, da bo njegovo neutrudljivo znanstveno in publicistično delo med njegovimi rojaki, zlasti pa še med njegovimi političnimi prijatelji rodilo tudi zaželjene sadove ter doseglo vsaj med sedanjimi nemškimi marksisti pravilnejše in naklonjenejšee razumevanje, nego so ga imeli njih nepoučeni predniki. In za to neutrudljivo propagandno delo moremo biti Wendlu le hvaležni, kakor smo mu od srca hvaležni za to velezanimivo plastično in izčrpno retrospektivo.

Fran Erjavec.

Zapiski delavsko-kmetske matice. Z revijami je pri nas velik križ. Držita se sicer obe tradicionalni beletristični reviji in z velikimi žrtvami tudi nekaj znanstvenih, toda politična ali socialna revija je menda pri nas vsaka obsojena na smrt, čeprav bi morali biti na zunaj dani glede na to, da pri nas nimamo večjih nestranskih časnikov, zanje vsi pogoji. Daljšo dobo so se vzdržali le dr. Dermotovi socialistični »Naši zapiski«, ki so jih njegovi nasledniki tudi kmalu upropastili, po njih smrti se pa skuša že četrto leto uveljavljati krščanskosocialna »Socialna Misel«, ki pa še oddaleč ni to, kar bi lahko in morala biti. Da liberalni in socialistični krogi ne morejo vzdržati nobene podobne revije, je nedvomno znak velike dekadence, ki je zavladala v njih vrstah, kajti očitvidno ne čutijo ne ti ne oni nobene potrebe po idejnem razglabljanju, kar je vedno znak propada. Daleč pred socialisti in liberalci so vsekakor naši komunisti, kajti kljub temu, da jih davi na vseh koncih in krajih zloglasni zakon o zaščiti države, so se pojavili sedaj po mnogih drugih zatrtih poizkusih udejstvovanja naenkrat z zgoraj navedeno revijo, ki je jasen znak idejne resnosti njih hoteanja in dokaz, da se taka velika in globoka idejna gibanja ne dajo zadušiti tudi z najbolj drakoničnimi policijskimi sredstvi in metodami. Komunizem je danes konfesija materialistične religije, gibanje, ki je že in še bo mogočno vplivalo na ves razvoj človeštva, kakor so vplivala doslej še vsa podobna gibanja, pa naj bo to komu vseh ali ne. Zato je zlasti za vsakega uvidnega politika važno, da se skuša čim prej sprijazniti z njegovimi pozitivnimi rezultati, idejno negativne strani pa skuša paralizirati in premagati z edino zmagovitim orožjem, to je idejnimi. In da je komunizem kljub navidezni neznanosti tudi na Slovenskem prav resno in največjega upoštevanja

vredno gibanje, nam najlepše dokazuje ta revija, ki v svoji prvi številki prinaša kar osem razprav, ki so vse zelo aktualne, poleg tega pa še zanimiv »Pregled«, ki je vedno duša vsake revije. Neprijetno učinkuje le to, da je preveč sestavkov raztrganih in se nadaljujejo v prihodnjih številkah. Za širšo javnost bo gotovo najzanimivejša Gustinčičeva razprava o »Posednih razmerah v Sloveniji«, ki ima nedvomno pravilno jedro, dvomim pa, da bi bile njegove statistične navedbe dovolj zanesljive, ker iz lastnih izkušenj vem, kako daleč smo pri nas glede statistike še za napol kulturnimi državami. Omenjam še, da so »Zapiski delavsko-kmetske matice« prva slovenska revija, ki prinaša izčrpanejšo analizo takozvanega Prolet-kulta, za katerega se pri nas živa duša ne zmeni, dasi je ogromnega pomena za razvoj človeškega umetniškega stvarjanja.

Fran Erjavec.

»DALMACIJA«.

Spomen knjiga izdana o kongresu udruženja jugoslovenskih inženjera i arhitekta. Split 1923. — Malo je krajeva na zemlji, gdje se na tako uskom teritoriju može naći toliko objekata za proučavanje, kao u Dalmaciji. Ta je pokrajina, za razne znanstvenike, umjetnike in diletante, veliki muzej pod vedrim nebom. Zato je svatljivo, da se o Dalmaciji mnogo pisalo. O tomu nam svjedoči osobito knjižnica talijanske gimnazije u Zadru (koju smo na žalost izgubili), a gdje je sabrana gotovo sva literatura o Dalmaciji. Nije bilo godine prije rata, a i sada poslije rata, a da se o Dalmaciji nije pisalo na raznim jezicima. Karakter te literature je bio većinom historični, a manje prirodoslovni, većinom popularni, a manje znanstveni. Ali za upoznavanje Dalmacije vrijedno je spomenuti osobito tri knjige. Bečki universitetni profesori pod redakcijom prof. Ed. Brücknera izdali su god. 1911 knjigu o Dalmaciji. Ti prvorazredni stručnjaci pokazali su vrijednost Dalmacije sa umjetničkog, historičnog, glazbeno-literarnog i gospodarskog gledišta. Ta knjiga ne govori o sadašnjim tehničkim i gospodarsko-praktičnim pitanjima, već je više doktrinarna. Taljanac G. Dainelli izdao je god. 1918 knjigu o Dalmaciji sa atlasom. Knjiga je tumač atlasa. On je geograf, pa je na karti sve rekao. Pogrešno prikazuje jedino nacionalitet stanovništva. On je dakle atlasom ponupio knjigu bečkih profesora. Ali uza sve to trebali smo jednu knjigu, koja će Dalmaciju prikazati sa gospodarsko-praktičnog gledišta. I tu smo knjigu dobili od udruženja jugoslovenskih inženjera i arhitekta (sekcija Split). Ona je bogato sadržajem, što su ga napisali ponajbolji kulturni radnici u Splitu, ali u za sve to ima svojih svijetlih i tamnih strana. Iza rata su se u svakoj zemlji dosta promijenile prilike. Zato je potreba da pisci dadu svijetu tačan pogled u stanje sadašnjih prilika. I

to su učinili inžiniri ovom knjigom. To je prvi bolji pregled Dalmacije iza rata, i uopće prvi napisan na hrvatskom jeziku. Zato ta knjiga svakomu dobro dolazi. Ali ona ima i svojih tamnih strana. Teško je pisati, u čemu bi se ova knjiga imala još popuniti i popraviti, kad su pisci u uvodu već istakli, da su nakanili pisati »samo u općenitim crtama« o Dalmaciji. Ali o onomu, što je napisano može se reći, da nema nikakove znanstvene vrijednosti. Kad bi bili pisci barem glavnu literaturu naveli (kao što je to učinio Iveković i Ožanić), onda bi knjiga bila jedan dobar kažiput za znanstvenike. Inače neki su pisci (osobito Iveković: »Stolna crkva u Šibeniku«, i donekle Tartaglia: »Komunalna politika«) zašli samo u jedno pitanje, a pustili su s vida pregledno stanje Dalmacije na tom polju. Neki su pak pisci (kao Juras: »Osvrt na dalmatinsku povijest«) tako površno shvatili zadaću, da su njihovi prikazi slabi. Kod obrađivanja te knjige nije sistematičnog rasporeda poglavlja niti je bilo čovjeka, koji bi dao »posljednu ruku«, to jest, koji bi popravio pravopis pisaca, a gdje gdje i stil. I tako lijepoj vanjskoj opre-

mi knjige ne odgovara nutrnja tehnička razdioba gradiva. — Toliko općenito o knjizi. »Slovenski Narod« ocjenjujuć ovu knjigu usporedio je sa Erjavčevom knjigom »Slovinci«, te kudi Erjavca, a hvali knjigu »O Dalmaciji«. Erjavčeva knjiga, premda ima svojih manjkavosti, vrlo dobro služi kao prva uputa da se upozna Slovenija, te po svom sadržaju djelomično sličiti onoj Brücknera o Dalmaciji. Bilo bi dobro, da se izda o Sloveniji jedan atlas uz tumač, kao što je G. Dainelli učinio za Dalmaciju i još jedan praktično-gospodarski prikaz, što su učinili inžiniri sada u Dalmaciji ovom navedenom knjigom. Taj književni trifolium pregleda dobro se popunjuje, jer jednu pokrajinu sa tri stanovišta prikazuje. Dalmacija ga sada ima, a Slovenija čeka ljude, da je obrade još sa ova dva gledišta. Za diletante će biti dovoljan taj trifolium, a stručnjaci još uvijek na žalost čekaju, da se počne Slovenija i Dalmacija znanstveno pretraživati, jer bez temeljitog poznavanja pokrajina ne može ni praktičan rad politika i državnika biti potpun.

Dr. R.

Zadružna Gospodarska banka d. d.

(V lastni palači vis-à-vis hotela „Union“.)

Ljubljana, Miklošičeva cesta 10. Telefon 470 in 57.

Podružnice: Bled, Celje, Djakovo, Maribor, Novi Sad, Sarajevo, Sombor, Split in Šibenik.

Račun poštino-čekovnega zavoda za Slovenijo št. 11.945, za Hrvatsko št. 39.080.

Daje trgovske kredite, eskomptira menice, lombardira vrednostne papirje, daje v najem jeklene shrambe za vrednote, kupuje in prodaja tuđe valute in devize, sprejema vloge na tekoći račun in na vložne knjižice ter oskrbuje vse bančne transakcije pod najugodnejšimi pogoji. — Pooblašćeni prodajalec srećk Državne razredne loterije.

Kapital in rezerve skupno nad 15.000.000 Din. - Vloge nađ 125.000.000 Din.

Popolnoma varno naložite denar v Ljubljansko posojilnico

r. z. z. o. z.

ki posluje v novourejenih prostorih v Ljubljani, Mestni trg št. 6. — Telefon št. 9.

Vloge na hranilne knjižice in tekoči račun obrestuje najugodnejše ter jih izplačuje takoj brez odpovedi. Večje vloge z odpovednim rokom obrestuje po dogovoru. — Izvenljubljskim vlagateljem so na razpolago pošne položnice, da nimajo s pošiljanjem denarja nikakih stroškov.

Pisalni stroji na obroke!

The Rex Co.

Telefon 266. Ljubljana. Gradišče 10.

Ustanovljeno 1852.

TEOD. KORN, Ljubljana

Poljanska cesta št. 8

(prej Henrik Korn).

Krovec, stavbni, galanterijski in okrasni klepar. --- Instalacija vodovodov. --- Naprava strelovodov. -- Kopališke in klosetne naprave. --- Izdelovanje posod iz pločevine za firnež, barvo, lak in med vsake velikosti, kakor tudi posod (škatile) za konzerve.

„Indus“ d. d.
prej Karol Polak.

Tovarna usnja, čevljev in galanterijskih izdelkov.

Prodaja en gros in en detail v posebnem lokalu v tovarni.

Zadružno podjetje!

Nova založba

r. z. z. o. z.

v Ljubljani, na Kongresnem trgu
(v nunskem poslopju pri Zvezdi)

ima naprodaj vse pisarniške potrebščine za dom in šolo ter vsakovrstne knjige v bogatem izboru.

Bronaste zvonove

ulivamo najceneje in z dobavnim rokom od dveh do petih mesecev. Stalna razstava v Št. Vidu.

ZVONARNA IN LIVARNA

ŠT. VID nad Ljubljano.

Mestna hranilnica ljubljanska (gradska štedionica) v Ljubljani.

STANJE VLOŽENEGA DENARJA preko 125 milijonov dinarjev ali 500 milijonov kron.

SPREJEMA VLOGE na hranilne knjižice in tekoči račun proti najugodnejšemu obrestovanju.

ZLASTI PLAČUJE za vloge proti dogovorjeni odpovedi v tekočem računu najvišje mogoče obresti.

JAMSTVO za vse vloge in obresti, tudi tekočega računa, je večje kakor kjerkoli

drugod, ker jamči zanje poleg lastnega hranilničnega premoženja še

mesto Ljubljana

z vsem premoženjem in davčno močjo. Ravno radi tega nalagajo pri njej tudi sodišča denar mladoletnih, župni uradi cerkveni in občine občinski denar.

Naši rojaki v Ameriki nalagajo svoje prihranke največ v naši hranilnici, ker je **denar popolnoma varen.**

Vzajemna zavarovalnica v Ljubljani, Dunajska cesta št. 17,

je edini slovenski zavarovalni zavod, ki zavaruje proti požarnim škodam poslopja, premičnine in poljske pridelke ter zvonove proti razpoki. — Sprejema življenska zavarovanja v vseh kombinacijah.

Anton Kobi

lesna industrija in eksportna trgovina.

Centralna pisarna: Ljubljana, Ljubljanska cesta 22.

Lastne parne žage in skladišča:

Borovnica, Podpeč in Begunje.

Tovarna zabojev po naročilu.

Opekarna apnenca, umetni mlin.

Prva hranjska tovarna upognjenege pohišstva iz masivnega impregniranega lesa.

Zahtevajte katalog in cenik.

Telefon 540. Telegrami: KOB1, Ljubljana.

Vsem,

ki hočejo dobro kavo piti,
priporočamo izvrstno našo
pravo domačo Kolinsko
cikorijo.

Tvornica pohišstva

Andrej Kregar

Št. Vid nad Ljubljano

se priporoča

za izvršitev stavbnih in pohištvenih del. Velika zaloga spalnic, jedilnic in pisarniških oprav.

Postrežba točna. — Delo solidno. — Cene zmerne.

Slavnemu občinstvu se priporoča trvdka

Franc Cerar družba Z O. Z.

Tovarna slarnikov in klobukov
v Domžalah, Stob 50.

Zaloga v Celju, Gosposka ulica 4.

Popravila se sprejemajo vsako sredo pri Kovačević & Tršan, Ljubljana, Prešernova ulica št. 5.

IVAN GAJŠEK

Ljubljana, Sv. Petra c. 2 in 29.

Zaloga papirja in razglednic. Vse potrebščine za šole in urade. Velika zaloga trgovskih in odjemalnih knjig, blokov ter vsiopnic. Založba šolskih zvezkov „Tabor“. Na debelo in drobno. Lastna knjigoveznica.